

Бакыт Орунбеков

ЖУРНАЛИСТИКАНЫН ЭЛ АРАЛЫК СТАНДАРТЫ

Кириш сөз

«Басма сөздүн биринчи милдети – болуп жаткан окуялар тууралуу эң бир жаңы жана так маалыматтарды табуу жана алар бүткүл улуттун шыбагасы болуп калышы үчүн аны тезинен жарыялоо»

(1852-жыл, Лондон, «The Times» гезити).

Коомдук пикир – бул коомдук аң сезимдин бир бөлүгү. Ал өзүнө адамдардын күнүмдүк жашоосундагы окуя жана фактылардын аныктыгын, кээ бир адамдардын же топтордун иш аракеттерин өзүнө камтыйт. Көз-караштар, пикирлер аң-сезимге таасир берери белгилүү. Ошондуктан журналисти коомдук пикирдин алып жүрүүчүсү, окурмандын, көрөрмандын психологиясын, ой – жүгүртүүсүн, күткөн үмүтүнүн булагы катары кароого болот. Журналистиканын эл аралык стандарттарында журналист материалдарды даярдоодо, окуя же маселени чагылдырууда коомдук аң – сезимди, пикирди эске алып, алардын күткөнүнө жооп берүүгө аракеттениши керек. Журналист жарык көргөн маалымат, эфирге берилип жаткан материал, окуя жөнүндө туура жана тактыгын кепилдөөгө тийиш. Ал өзүн коом жана инсан алдында жоопкерчилигин сезбесе профессионал журналист катары эсептелбейт.

Деги «эл аралык журналистиканын стандарттары» (эрежелери) деген барбы? Таң калыштуусу Бар! Ар кандай өлкөдө, аймактарда журналистиканын ар кандай этикалык кодекстери болгону менен бардыгына тиешелүү окшоштук, жалпылык, өзөк болчу багыттар бар. Американын, Африканын, Кытайдын же Кыргызстандын журналистикасы деп бөлүнбөйт, журналистика «жаман» же «жакшы» деп гана айтылат. Жакшы журналистика маалыматтын чындык экендиги жана кимдир бирөөгө жан тартпагандыгы менен бааланат.

«Акыйкат» жана «абийирдүүлүк» деген түшүнүктөрдү аныктоо кыйынга турганы менен, журналисттин өз «бийлигинен» кыйанатчылык менен пайдалануусу келишпей турган жорук, журналисттик этиканын талкаланышы катары карасак болот. «Бейтараптуулук», «тактык» деген түшүнүктөр да журналисттин жадында дайыма жазылып турчу, илинип турчу эскерткич сыяктуу кабыл алышыбыз зарыл. Качан, кандай кырдаал болбосун аны аткаруу гана керек. Аткарбасаң анда журналистика менен алектенбей эле койгонубуз оң.

Биз демократиянын шартында саясатта, экономикада дүйнө мамлекеттеринин көбү кабыл алып жаткан эреже, стандарттар менен жашоого умтулуп жаткандан кийин, журналистиканын да эл аралык эрежелерин кыргыз журналистери да өздөштүрсө деген тилекти айткыбыз келет.

Жарыяланып жаткан бул чакан китепче журналистиканын негизги баалуулуктарын жана анын эл аралык стандарттарын үйрөнүүгө, өздөштүрүүгө көмөк берет деген ниеттебиз. Китепче болочок журналисттерге, журналистика менен алектенген окурмандардын чөйрөсүнө арналат.

ЖУРНАЛИСТИКАНЫН НЕГИЗГИ БААЛУУЛУКТАРЫ

1. Тең салмактуулук, акыйкаттык, ар тараптуулук

- Коомддогу окуяларды, көрүнүштөрдү бардык тараптан чагылдыруу: жакшысы, жаманы, кедейи, байы, белгилүүсү, катардагы кишиси – баарын;
- Күтүлбөгөн нерселерге: жаңжал, кырсык, кылмыш, өзгөчө кырдаал, көйгөйгө көңүл буруу керек, бирок, аларга эле азгырылып кетпеңиз;
- Ар бир кырдаалдын, жаңжалдын артында эмне турат, анын чыныгы себептерин издеңиз.

2. Тактык, ачыктык

- Фактыны так жазыңыз;
- Окуянын себебин, кесепетин ж.б. толук түшүнүү үчүн бардык фактыларды берүү керек;
- Окурман чөйрөсүнүн сезимин: улутун, тилин, динин, дилин сезе билип, чагылдырууда аяр мамиле кылыңыз.

3. Социалдык лидерлик

- Маселени үстүртөн эмес, тереңдеп талдоого алып, иликтеп, коомчулукка алып чыгуу;
- Окурманды коомдун кайсы бир проблемасын түшүнүүгө, чечүүгө же каршы турууга ойготуу;
- Окуяны жана көйгөй маселени коомдо талкуу жарата тургандай жандуу чагылдыруу;
- Көйгөй маселени жөн эле көрсөтүп койбой, аны чечүүнүн жолдорун да айтыш керек.

4. Ачыктык жана ...

- Окурмандын дүйнөнү карай турган терезеси, уга турган кулагы, көрө турган көзү, бара турган жерин көрсөтүп бере турган компасы болууга тийиш;
- Коомчулук менен журналисттер ортосун байланыштырган көпүрө болушу зарыл;
- Коом мүчөлөрүнүн ортосундагы байланышты чыңдоого салым кошуу.

5. Ишеним

- Маалымат кызыкчылыгын тейлеп жаткан гезитти, телерадиону жана жергиликтүү коомчулукту бири-бири менен байланышкан бүтүн нерсе катары түшүнүү керек;
- Журналист өз баалуулуктарын так, катуу жана дайыма сакташы керек;
- Коомдо болуп жаткан окуяга же көрүнүшкө кайдыгер карабай аны ачык чагылдыруу жоопкерчилигин алышы керек.

6. Маалыматтын баалуулугу

- Маалыматты даярдоо алдында анын коомчулукка, окурманга керекби, маанилүү экендигин ойлонуңуз, анан жазыңыз.
- Окурманга анын айланасында эмне болуп жатканын түшүнүүгө жардам бериңиз;
- Эмне кызыктуу, эмне маанилүү экендигин тандаңыз, окурман маалыматтан өзүнө болушунча пайдалуу нерсе таба тургандай жазыңыз;
- Элге толук маалымат бериңиз, кайсы бир маселе боюнча ар бир адам өзүнүн ою менен коомчулуктагы пикирлерди салыштырууга мүмкүнчүлүгү болсун.

Маалыматты кантип жазуу керек?

Толук кандуу материал даярдоонун этаптары:

1. Маалымат жазууга шылтоо (*повод*);
2. Маалыматтын коомго маанилүүгүн аныктоо;
3. Окурманга кызыктуулугу бекемдөө;
4. Идеясы, темасын тактоо;
5. Маалымат булактарын тактоо;
6. Материалдын структурасын түзүү;
7. Материалдын өзүн жазуу;
8. Тестин үстүнөн кайрадан иштөө;
9. Фактыларды кайрадан тактоо, текшерүү;
10. Маалыматты басууга берүү.

Материал кандай суроолорго жооп бериш керек?

1. Ким?
2. Эмне?
3. Качан?
4. Кайда?
5. Эмне үчүн?
6. Канча?

(Бул суроолорду батышта журналисттердин Библиясы, чыгышта Кураны деп коюшат, демек ыйык жана жоопкерчиликтүү десек болот).

Ар бир материалды даярдап жатканда ага катышкан каармандарды 3 топко бөлсөк болот.

1. Активдүү каармандар.
2. Байкоочулар.
3. Эксперттер.

Мисалы, журналист төрөт үйүндөгү маселелерди жазды дейли.

1. Төрөгөн эне, төрөткөн врач-акушер же медсестра – **активдүү каармандар.**
2. Төрөгөн эненин күйөөсү, ата-энеси, туугандары, башка врачтар, медицина кызматкерлери – **байкоочулар.**
3. Саламаттыкты сактоо, финансы министрлигинде иштеген чиновниктер, айыл өкмөт башчысы, аким, өкмөттүк эмес уюмдун өкүлү, врач-окумуштуу ж.б. – **эксперттер.**

Гезит материалдары 3 компоненттен турат

1. **Редакциялык маалыматтар** – редакцияда иштеген журналисттердин стандартка ылайык жазылган материалдары жана редакциянын атынан жазылган баяндама же түшүндүрмө.
2. **Комментарийлер** – сырт авторлор, эксперттердин макалары, окурман каттары, суроолор ж.б.
3. **Реклама, жарыя, кулактандыруу ж.б.**

Гезитте кайсы материал биринчи окулат?

1. Фото же жөн эле сүрөттөр.
2. Заголовок (*макаланын темасы*).
3. Лид (*кириш сөзү*).
4. Материалдын өзү (*өзөгү*).
5. Рубрика.
6. Автору.

Материал тандоонун параметрлери

1. Окурман чөйрөсүнүн бар экендиги (*ким окуйт?*);
2. Окурманга жакындыгы (*материалдын түшүнүктүүлүгү*);
3. Материалдын актуалдуулугу;
4. Окуянын окурман чөйрөсүнө тийгизген таасири;
5. Окуянын бөтөнчөлүгү;
6. Окуянын таанылышы;
7. Көйгөйдүн (*проблема*), жаңжалдардын бар экендиги.

Жакшы телесюжеттин критерийлери

Негизги шарты:

1. Башталышы жакшы болсун, өзүнө тартып туруш керек.
2. Так жана ачык жазылышы.
3. Даана жана түшүнүктүү тартылган сюжет.
4. Штампан кач.
5. Сюжетке көп цифра, фактыларды жүктөй бербейиз (*кадр сыртындагы бир блок текстте экиден көп цифра көптүк кылат, цифраны салыштырмалуу берсеңиз андан бетер жакшы*).
6. Сюжетте журналисттин жеке пикири болбош керек.
7. Сюжетте цифраны, фактыны, адам аттарын, фамилиясын, кызматын так бериңиз.
8. Пикирлердин ар түрдүүлүгү.
9. Телесюжетте архивдик видео, текстер, компьютердик графика болсо андан бетер жакшы.

Журналисттик иликтөө жүргүзүү үчүн эмне кылуу керек?

1. Иликтөөгө алып жаткан окуяга же көйгөйгө (*проблемага*) байланышкан мыйзамдарды жана башка укуктук документтерди жакшы билүү керек;
2. Расмий жарыяланган отчетторду, докладдарды, буйруктарды билүү керек;
3. Адамдар менен байланыштар зарыл: бийлик, тейлөө кызматынын адамдары, адисттер - юристтер, экономистер, социологдор, врачтар ж.б.;
4. Компьютердик сабаттуулук, интернетти колдоно билүү өтө зарыл;
5. Материалдар менен иштегенде сак жана кылдат болуш керек;
6. Макалага керектүү документтерди табыңыз жана баарын сактаңыз;
7. Ар бир интервьюну жазып алыңыз (*аудиого*) жана сактаныз;
8. «Эски булактарга» кайрылууну унутпаңыз. Иликтөө учурунда «эски булактар» деген болбойт. Биринчи жолуккандагы адамдарыңыз бир аз убакыт өткөндөн кийин башка, ачык, даана маалыматтарды айтып бериши мүмкүн.
9. Иликтөөгө алып жаткан окуяга же проблемага байланышкан мыйзамдарды жана башка укуктук документтерди жакшы билүү керек.
10. Расмий жарыяланган отчетторду, докладдарды, буйруктарды билүү керек.
11. Адамдар менен байланыштар: бийлик, тейлоо кызматынын адамдары, адисттер: юристтер, экономистер, социологдор, врачтар ж.б.

12. Компьютердик сабаттуулук. (Интернетти колдоно билүү) Дедмен деген америкалык журналист банктар жана аманат кассаларын иликтеп чыгып, ак түстөгү адамдар жашаган райондор кара түстөгүлөргө караганда беш эссе акчаны көп алышарын далилдеп «Атлантада каралар турак жай ссудасы үчүн күрөштө жеңилишүүдө» жазып чыккан. Компьютерден, интернеттен көп материалдарды алган, эсептеп чыккан.
13. Материалдар менен иштегенде сак жана кылдат болуш керек. «Московский комсомолец» гезити, кабарчы Дмитрий Холодов. Армиядагы коррупция, Казань вокзалында документтер менен «дипломат» калтырылганын айтат. Анны редакцияга келип ачса жарылып кетип ал өлөт.
14. Документтерди табыңыз жана баарын сактаңыз.
15. Ар бир интервьюну жазып алыңыз жана сактаңыз.
16. «Эски булактарга» кайрылууну унутпаныз. Иликтөө учурунда «эски булактар» деген болбойт. Биринчи жолуккандагы адамдарыңыз кийин башка, ачык, дана маалыматтарды айтып бериши мүмкүн.

Эгер кесипкөй (профессионал) журналист болом десеңиз...

1. Журналист өзүнүн гезитине жана окурмандарына гана кызмат кылуулары керек. Ал кайсы бир саясий партияга, бийлик тобуна же коммерциялык компания, фирмалардын кызыкчылыгына кызмат кылбаш керек. Эгер андай болсо ал адамды журналист деп атоого болбойт;
2. Ар бир макаланы үстүндө иштөөдө акыйкаттыкты астейдил аракет менен издөө биринчи орунда туруусу керек;
3. Маалыматты, макаланы басып чыгарууда кимдир бирөөгө алданбаш керек. Журналист же гезит кайсы бир адам, же фирма жөнүндө рекламалык материалды адаттагыдай эле макала катары жарыялап алардан акча алышат. Бул жерде журналисттин көз каранды эместиги жөнүндө сөз түгөнүп, коррупция жыттана баштайт. Бул - сатылган, көз каранды журналистика;
4. Журналист реклама берүүчүлөрдүн гезиттин ишине түздөн-түз же башка жолдор менен таасир көрсөтүүсүнө жол бербеш керек;
5. Макалага виза коюу, тастыктоо же басууга тыюу салууга редакциядан сырткары адамдарга мүмкүнчүлүк бербеш керек. Даяр материалды анын каарманына көрсөтүү, окутуу салтка айлантуу туура эмес. Материал үчүн бардык жоопкерчиликти журналист өз мойнуна алышы керек. Маек курган министр, акимди же компаниянын президентин ээрчип материалды окутуп алууга убакыт коротпошу керек;
6. Цитаталарды, учкул сөздөрдү, макал-лакаптарды дайыма туура, так колдонунуз;
7. Өзүңүздүн кызмат абалыңыздан бирөөнү коркутуу же жеңилдиктерди алуу үчүн пайдаланбаңыз. Айрым журналисттер күбөлүгүн көтөрө чалып, көп нерсени пайдаланышат, шантаж кылып акча алып кеткен журналисттер болот. Мындай фактылар журналисттин абройуна шек келтирет;
8. Макаланы же эфирге кетүүчү материалды «кызмат көрсөткөндүгү үчүн алып коюуга» убада бербейиз;
9. Маалыматты алып жатканда адамдарды алдабаңыз. Кээ бир журналисттер өзүнүн кесибин, аты жөнүн жашырып маалымат алышат. Калп айтып маалымат чогултуу ыймансыздык эле эмес, кооптуу десек болот;
10. Маалыматты, фактыны ойдон чыгарбаңыз жана кооздобонуз. Маалыматты ким, качан, кайда айтканын так жазыңыз;
11. Өзүңүздүн маалымат булактарыңызды башка бирөөгө эч качан билгизбейиз;

12. Кетирилген катарларды убагында оңдоп жүрүңүз. Эгер кемчилик кетсе көп кечиктирбей учурунда окурмандан, маалыматка тиешеси бар адамдан кечирим сурап койсо ашыкча болбойт;

13. Өзүңүздүн макалаларыңыздан жеке пайданы көздөбөнүз. Эгерде сиз даярдаган материалыңыз үчүн кызмат, акча же башка жеке пайда күтсөнүз абройуңузду кетирип аласыз.

ЭЛ АРАЛЫК ЖУРНАЛИСТИКАНЫН СТАНДАРТЫ

- *Эл аралык нормалар.*
- *Макаланын жанры жана структурасы*
- *Интервью жана интервью берчүлөр.*
- *Редакциялоо процесси.*

ЭЛ АРАЛЫК НОРМАЛАР

- Биз норма деп эмнени түшүнөбүз?
- Биринчи, журналистикадагы этикалык жана кесипкөйлүк эрежелер.
- Экинчи, макалалардагы типтүү жана жалпы жагдайлардын түрмөгү.

Алгы суроолор

- Чынында эле эл аралык нормалар деген барбы?
- Эл аралык журналистика деген эмне?
- Аймактар же мамлекеттердин журналистикасында айырмачылыктар барбы?

Сиз журналисттик ишиңизде кайсы этикалык нормаларды жетекчиликке аласыз?

Дүйнөдө журналистиканын жалпыга бирдей этикалык кодекси жок. Кайсы бир багыттары, принциптеринен айрымаланган ар кандай этикалык нормаларды кезиктирүүгө болот. Айталы:

- Босниялык журналистердин кодексинде жолтоо болуу жана дискриминация принциптери өзгөчө орунда турат;
- Би-Би-Сиде болсо кайсы бир тарапка жан тартпоочулук жана фактыга болгон тактык өзгөчө орунда турат;
- Белорусиянын журналистеринде болсо «журналисттик биримдикке» өзгөчө маани беришет;
- Япониянын журналисттер ассоциациясында болсо «өнүгүүгө жана келечектүү тынчтыкка өбөлгө болуу» принциптерин алдыга коюшат;
- Кыргызстандын «Журналисттер» бирикмесинин кодексинде «Журналисттин милдети чындык үчүн кызмат кылуу. ММКнын ролу-чындыкты издөө болушу керек» деп жазылат.

Журналисттердин этика кодексинин кандай окшоштук жактары бар?

Бардык кодекстерде журналист:

- жалган маалымат таратууга;
- абийирди жана ар намыска шек келтирүүгө;
- көчүрүп алууга;

- фактыны билип туруп бурмалоого;
- пара алууга жол бербейт деп жазылат.

Бардык кодекстерде «жан тартпоочулук» жана «көз каранды эместик» түшүнүктөрү алдыңкы орунга чыгат:

- коммерциялык жантартпоочулук (*бейтараптык*);
- саясий бейтараптык;
- адамдардын ар кандай топторунан, бирикмелеринен, саясий күчтөрдөн көз каранды эместик.

Би-Би-Синин 1966-жылдан берки кызматкери Джон Симпсон минтип айтат: «журналист дайыма аутсайдер болушу керек».

Эстониянын басма сөз кодекси журналисттердин көз каранды эместигин 5 пункт менен түшүндүрөт:

- журналист кимдир бирөөдөн акча же паранын башка түрүн албаш керек;
- журналист кимдир бирөөдөн кызмат орун сурабаш, албаш керек;
- журналист финансылык жана экономикалык маалыматтар менен иштеп жатканда аны өзүнүн кызыкчылыгына пайдаланбай, маалыматтын конфиденциалдуулугун (*жашыруун*) бузбаш керек;
- журналист жазып жаткан мекеме-ишканада иштебеш керек;
- журналисттин ички же жеке көз карашына туура келбесе ага редакция (*редактор*) жазууну талап кыла албайт.

Интервью берип жаткан адам эмнелерди билиши керек?

- кеп эмне жөнүндө болушун;
- кандай маанидеги маалыматтарды билүүгө кызыкдар экендигин;
- интервью түз эфирдеби же жазып алып кийин берилишин;
- интервью редакцияланабы?

Журналист интервью алып жаткан адамдын жанында жетиштүү деңгээлде өзүн эркин сезип, ойго, позицияга бекем болушу керек, өтө эле сылык болуу жарашпайт.

Таза, чынчыл, акыйкат жол менен маалымат алуу деп эмнени түшүнөбүз?

Журналисттердин эл аралык федерациясынын (*IFJ*) этика кодексинде «Журналист маалыматты, фотоматериалдарды, документтерди жасап же алып жатканда таза ыкма менен иштеши керек» деп айтылат.

Таза жол менен маалымат алуу, ыплас жол менен материал чогултуудан эмнеси менен айрымаланат? Таза, акыйкат, туура деген түшүнүктөр ар бир жаран, улуттун кулк мүнөзүнө жараша кабыл алып келатышат. Мисалы, орус улутуна уят болчу иш, немиске өлүм болушу ыктымал. Ошондуктан журналист бардык кесиптерге караганда коомдо бийлик жүргүзүүчү, пикир түзүүчү өзгөчөлүгү болгондон кийин, ал бийлигинен кыянатчылык менен пайдаланууга жол бербеш керек. Аны биринчи кезекте журналист өзү билиши, аткарышы зарыл. Журналисттик этиканын туу чокусу да ушул.

Деги «эл аралык журналистика» деген барбы? Таң калыштуусу БАР!! Ар кандай өлкөдө, аймактарда журналистиканын ар кандай этикалык кодекстери болгону менен бардыгына тиешелүү окшоштук, жалпылык, өзөк болчу багыттар бар. «Акыйкат» жана «абийирдүүлүк» деген түшүнүктөрдү аныктоо кыйынга турганы менен, журналисттин өз «бийлигинен» кыйанатчылык менен пайдалануусу келишпей турган жорук, журанлисттик этиканын талкаланышы катары карасак болот. «Бейтараптуулук»,

«тактык» деген түшүнүктөр да журналисттин жадында дайыма жазылып турчу, илинип турчу эскерткич сыяктуу кабыл алышыбыз зарыл. Качан, кандай кырдаал болбосун аны аткаруу гана керек. Аткарбасаң анда журналистика менен алектенбей эле койгонуң оң.

МАКАЛАНЫН ЖАНРЫ ЖАНА СТРУКТУРАСЫ

Эл аралык стандарт эмне үчүн керек? Ар бир коомдо басма сөздүн өз стандарты жана салты болот. Убагында советтик системада да өз стандарттары өкүм сүргөн. Айрым маалыматтарда жаңылык башында айтылса, башкаларында аягында кеп болот. Эл аралык стандарттагы бардыгына тиешелүү бир ыкма: сиздин жазганыңыз Азиядагы, Африка, Америкадагы окурманга түшүнүктүү болушу керек.

Бул жерде кимдир бирөөнүн ойлоп тапканы же салты таңууланган жокпу деген суроо туулушу мүмкүн. Кайсы бир деңгээлде ошондой да туйулат. Биз азыр эл аралык стандарт катары кабыл алып жатканыбыз - англо-саксондук же англо-америкалык салттарга негизделген. Мындай «маданий империализмдин» себеби кайда? Моюнга алсак азыр дүйнөдө көп тараган тил – бул англис тил, ал тил аркылуу маалыматтардын көпчүлүгү тарайт. Бул тарыхый факты да өз өкүмүн катуу жүргүзүүдө. Окуядагы жаңылыкты башында жазуу да ушул салттарда бар. Аны көпчүлүк өлкөлөрдүн журналисттери үлгү же стандарт кылып алышкан. Мындай ыкма окуяны түшүнүүдө, кабыл алууда ыңгайлуу же жеңил деп эсептелет.

Жанрлар

Журналистикада көп жанрлар бар, алардын ичинен 4 жанр эл аралык журналистикага мүнөздүү:

- жаңылык (*заметка*);
- анализдин элементтери бар жаңылык макала (*корреспонденция*);
- очерк;
- баяндама (*коментарий*).

Жаңылык (заметка) деген эмне?

Өзгөчөлүгү:

- фактылар гана;
- деталдардын жыштыгы;
- журналисттин өз пикиринин жоктугу;
- маалыматтын башка окуяга байланышы жана актуалдуулугу.

Теориялык жаткан алганда жаңылык жазуу оной, практика жүзүндө бир топ кыйын. Фактыларга таянган маалыматтын өзөгү жаңылык, окурманга, көрөрманга мурдакыйин боло элек жаңы окуя, жаңы көрүнүш, жаңы факты айтылышы кажет. Ошондо гана өз аты –**Жаңылыкка** төп келет.

Анализдин элементтери бар жаңылык макала (корреспонденция).

Өзгөчөлүгү:

- Фактылардын чегинен чыгып, аларды баяндоо;
- Контекстеги окуяга түшүндүрмө;
- Фактыга таянып багыт берүү;
- Толук маалымат жана тең салмактуулук.

Объективдүүлүк жана тең салмактуулук төмөндөгүлөрдү сунуш кылат:

- жеке пикирдин жоктугу;
- сөз фактылар жөнүндө гана болот;
- фактылардын маалымат булагы көрсөтүү керек;
- анализ ошол фактыларга гана таянат.

Эгер сиз маалымат булагынын пикирин жазсаңыз, анда анын опонентинин пикирин да сөзсүз келтириңиз.

Эске алчу жагдайлар:

- жазып жаткан окуя качан, кайсы жерде болгонун так жазыңыз;
- баяндоо 3- тараптын атынан жүрөт;
- абзацтарды, сүйлөмдөрдү кыска жазыңыз. Бир сүйлөмдө 25 сөз болгону эле ыңгайлуу. Кириш сөздү (*лид*) да 20 сөздөн ашырбай жазуу максатка ылайыктуу;
- ар бир абзацта бүткөн бир ой болушу кажет;
- эң ысык фактылар баяндоонун башында болсо. Ошондо аңтарылган пирамида формасында болот. Мындай материалдар согуш жана тынчтык маселелерин чагылдыруу институтунда (*IWPR*) көп кездешет.

Очерк

Өзгөчөлүгү:

- сүрөттөө (описание) катышат;
- тарыхты баяндоо кездешет;
- образдарды көркөм сөз каражаттары менен баяндоо;
- көңүлгө дымак берүү ыкмасы;
- элестөөлөргө шык берүү аракети;
- окурманды окуяга аралаштыруу аракети болот.

Баяндама (Комментарий)

Өзгөчөлүгү:

- кайсы бир маанилүү окуяны чагылдыруу;
- ишенимдүү аргументтерди колдонуу;
- тексттин ынанымдуу жазылышы;
- окуган, уккан адамга түшүнүктүү болушу.

Баяндамада (*комментарийде*):

- кимдир бирөө менен эсептешүү маанайы;
- журналисттин жеке пикири;
- кимдир бирөөнүн жеке эмоциясы болбошу керек.

Ошондуктан баяндамада:

- эч кимге окшобогон стили;
- факты, анализдерди чогултуудагы бүйрөлүгү;
- бир темага көңүл бурулгандыгы;
- окуяга оң жана терс пикирлердин айтылышы;
- окурманды ойгото алгандыгы, пикир жараткандыгы;
- айтылган пикири көрсөтө же жаза билүү;
- мисалдарды туура колдоно билүү;
- автордун жеке тажрыйбасына эмес, темага таянуу;
- маалымдоо башынан аягына чейин бирдей мүнөздө (*бирдей тондо*) баяндалышы зарыл.

Макаланын структурасы

Ар бир макала үч бөлүктөн турат:

- кириш бөлүгү;
- негизги бөлүгү;
- жыйынтык бөлүгү.

Кириш бөлүгү - макаланын биринчи абзацы (*лид*). Жогоруда кеп кылгандай киришүү 20 сөздөн ашпаган, окуянын негизги өзөгүн камтыган, кыска бир-эки сүйлөмдүн тегерегинде болушу кажет. Киришүүнүн да эки түрүн келтиришет: обзордук (жалпылоо иретинде) жана анекдоттук негизде жазып жүрүшөт. Обзордук түрүндө негизги фактыларды келтирип, чакан, курч түрүндө жазылат.

Мисалы: *«Кечээ Ош шаарындагы Масалиев көчөсүндө «Сиясат» гезитинин башкы редактору, журналист Алишер Саиповдун киши колдуу болуп өлтүрүлгөнү маалым болду. Бул окуя боюнча ИИМ «тузак» операциясын жүргүзүүдө».*

Ал эми анекдоттук мүнөздө жазылган киришүүлөр да (*лид*) кездешет:

«Биология сабагынан мугалим окуучуларга айтып жатат дейт. Кыргыздар эт жеген боюнча дүйнөдө экинчи орунга чыкты деп. Анда бир окуучу: «агай биринчи орунду ким алыптыр десе, мугалим «карышкыр» деп жооп бериптир».

Өзөк бөлүгү – материалдагы ой, пикир, сунуш, фактылардын, маалымат булактарынын бир нукта, бир темада баяндалышы. Автор *«картинаны»* ушул бөлүктө *«тартып»* бүтүш керек. Абзацтар логикалык тизмек менен жайгаштырылышы шарт, окуя окурманга түшүнүктүү болушу керек. Материалды жазып жатканда:

- кайталагандан;
- узун шилтемелерден, цитаталардан;
- темага коошпогон, жооп бербеген маалыматтардан качыш керек.

Материалдын структурасы хронологиялык жана тематикалык багытта болгону оң.

Жыйынтык бөлүгү – материалдын аягы, бүтүшү. Бул жерде жаңы маалымат болбойт. Окурманга жазылган материалдын маанилүү, актуалдуу экендигин эскерткен пикир, көз караш менен бүткөнү максатка ылайыктуу болот. Окурмандар арасында коомдук пикир түзүлүшүнө, ойлонууга, жыйынтык чыгарууга мүмкүнчүлүк бериңиз. Көп учурларда макаланын жыйынтык бөлүгү окуяга катышы бар адамдардын, адисттердин ою, пикири менен да бүтөт. Мисалы: *«Саясат таануучу Алмаз Мамбетовдун пикирине таянсак Кыргызстандын ички саясатынын келечеги, ургалдуу өнүгүшү сырткы факторлорго: өзгөчө Америка, Россия жана Кытайдын мамилесине жана көз карашына жараша болот».*

ИНТЕРВЬЮ ЖАНА АНЫ БЕРҮҮЧҮЛӨР

Биринчи, сиз кимден интервью алууну чечиңиз. Аны чечкенден кийин да ойлонунуз: андан эмне үчүн ала турганыңызды, кантип уюштурууну. Мүмкүн ал адам окурманга керектүү эместир, башка бирөөгө кайрыларсыз, айтор ойлонунуз, «жети өлчөп, бир кесиңиз». Көп журналисттер интервьюну белгилүү адамдар менен уюштурганды жакшы көрүшөт. Ошентсе да оригиналдуу, кызыктуу ою бар, мурда гезитке же эфирге чыга элек жаңы инсандарды издеген жакшы. Анткени окурманга жаңы ысым, жаңы ой менен чыкса бир топ өзгөчөлүү жана кызыктуу болот.

Маалыматтын алгачкы булактары

Окуяга же маалыматка катышы бар биринчи адамдар (*каармандар*) аталышы зарыл:

- окуянын түздөн түз катышуучусу;
- окуянын курмандыгы;
- окуянын күбөлөрү.

Баары эле «эксперт» болуп бербесе да ар кандай адамдар менен сүйлөшүүгө даяр болуңуз. Адамдын кызмат абалына, саясий абройуна (*авторитетине*), жаш курагына жараша мамиле кылбаңыз, дайыма өзүңүз менен бирдей деңгээлде кармаганга аракет кылыңыз. Журналист деген аларга кызмат кыла турган «курал» эмес, тең ата өнөктөш мамиледе болуш керек. Кыргызда жашы улуу болсо эле «агай», «байкеси», «эжеке», «апабыз», «атабыз» деген сөздөр көп колдонулат. Бул жерде улуу кишини сыйлагыңыз келсе Сиз, Акмат мырза, Айгүл айым же Степан Петрович деп кайрылсаңыз деле жарашып калат.

Экинчи баскычтагы маалымат булактары

Көпчүлүк учурда кабарчынын өзүнүн маалыматы болгону оң. Кайсы бир жалпыга маалымдоо каражаттарына (*ЖМК*) шилтеме жасап жаза кою макалага анча ишенимдүүлүк алып келбейт. Экинчи баскычтагы маалыматтарды колдоно кою жалкоо журналисттин иши. Пресс-релиз, пресс-конференциядан алынган маалыматтар –экинчи орундагы деп эсептелинет, анткени бардык журналисттерге бирдей маалымат таркатылат, жаңылыкты жазууда бир жактуулукка орун берилип калышы мүмкүн. Ошондуктан журналист керектүү тараптардан өз алдынча (*пресс-конференциядан тышкары*) маалымат чогултуп жазса материал оригиналдуу жана таасирдүү чыгат.

Интервьюга даярдык көрүү

Интервью алардын алдында мүмкүн боло турган ыңгайсыздыктарга, суроолорго даяр болуңуз, айталы:

- эмне үчүн ал сизге баарын эле айтып жатат?
- айткандарынын мотиви эмне?
- интервью берип жаткан адамдын бул проблемага кандай тиешеси бар?
- ал айтып жатканын кайдан билет?
- мүмкүн мындан да көп билгендер болуп жүрбөсүн?
- эмне үчүн бул адам маек курганга тандалды эле?
- сизге бул адамдан интервью алуу башкаларга караганда оңойбу?
- мындан көп билген, абройлуу, кадыр-барктуу, билимдүү адам жок беле?
- окурман бул адамга ишенеби?
- бул маалымат булагын жоготуп коем деп коркпойсузбу?
- алынган маалыматыңыз материалдын сапатына, көлөмүнө таасир этеби?
- алынган маалыматтарды кошумча булактарды табууга колдоносузбу?
- интервью берип жаткан адам менен мамилеңиз кандай?
- сукпатташыңызга оюңуз түзбү же тескериби?
- сиз башка кесиптештериңизден ушул адамдан интервью алууну суранат белеңиз?
- сиз бул адамга рупор болуп бере алат белеңиз?
- ким-кимди чакырды? Ойлонуңуз, сизди ал чакырдыбы же сиз аныбы?
- сиз алган маалыматыңызды тең салмактап бере алат белеңиз?
- бул окуяга тиешеси бар башка адамдардан, булактардан да маалымат чогулта аласызбы?
- сукпатташыңыз чындыкты сүйлөдүбү?

Кыскасы, жана башка суроолорго жооп таап, «жети өлчөп, бир кесип» анан интервьюга барыңыз.

Фактыларды алуу жана тактоо үчүн булактарды пайдаланыуу

«Баарын билишет...» деп эч качан болжолдобоңуз. Сиздин аудиторияңыз – эл аралык деп эсептеңиз, кээде адамдар өлкөдө болгон окуялар боюнча деле кабары жок болушу мүмкүн. Ошондуктан кандай гана факты болбосун текшерилиш керек, кошумча тактоо зарыл. Эң жөнөкөй эле эреже: кайсы маалымат болбосун бири-бирине көз каранды эмес 2 булактан сураш керек. Алар кимдер?

1. А булагы Б булагынан маалымат албаган болуу керек.
2. А, Б булагы да С булагынан маалымат албаган болуу керек.

Эскертүү: **А, Б, Сны** да биринчи маалымат булагы (*первоисточники*) деп эсептеңиз, бирок маалымат 2 булактан тең такталмайынча факты деп атоодон алыс болуңуз.

«Эки булактын» эрежеси

Биринчи мисал. *Коргон айылында козголоң болуп, Ички иштер министрлигинин өкүлү айыл четиндеги козголоңчулар милицияларды аткылашканын сизге кабарлады дейли. Эки тараптуу каршылашууда бир милиция жарадар болот. Коргон айылындагы милиция бул маалыматты тастыктады.*

Бул эмне, фактыбы? Чогуу ойлонолу!

Проблема. Күмөн туудурган дал келүүлөр. Бир тараптын эки өкүлү тең окшош маалымат берип жатат. Коргон айылынан кабарлаган ошол эле милиция ИИМ өкүлү болуп калышы мүмкүнбү? Атайын ошондой уюштуруп маалымат бериши мүмкүнбү? Айтор суроолор көп.

Эмне кылуу керек?

- Коргон айылына жөнөңүз, окуяны күбөлөрү менен сүйлөшүңүз.
- Коргондогу ишенимдүү адамдарыңыз менен байланышыңыз.
- Жергиликтүү ооруканларга телефон чалыңыз. Жарадар болгон милиция кызматкери түшкөн, түшпөгөнүн тактаңыз. Ошондо ок атылганбы же жокбу аны да билип аласыз.
- Кандын тактары, октун калдыктары болгонун билиңиз.
- Козголоңго катышкандарды издеңиз, окуяга болгон алардын ойлорун угуңуз.

Экинчи мисал. *Укук коргоочу Турсунбек Акун камакта жатканда аны милиция кызматкерлери өлтүрүп коебуз деп коркутушканын сизге кабарлады. «Агым» гезити да ал укук коргоочуну кармалып турганда өлтүрөбүз деп опузалашканын жазган.*

Бул фактыбы, ойлонуп көрөлү?

«Агым» гезити аныктама боюнча экинчи булак. Ошондуктан аны ишенимдүү булак катары колдонууга болбойт.

Эмне кылуу керек?

- Милициянын жетекчилери менен сүйлөшүңүз.
- Милициянын айрым өкүлдөрү менен сүйлөшүп көрүңүз, мүмкүн алар анонимдүү түрдө Акунду коркуткан фактыны далилдеп беришер.
- Турсунбек Акундун жакын адамдары менен сүйлөшүп, тактоого аракет кылыңыз.

Эгер сиз биринчи булактардан тактай албай калсаңыз, анда:

- өтө эле ишенимдүү айткан фразалардан сак болуңуз;
- «ушундай окуя болуптур» деп так-кесе айтпаңыз, Асандын айтымы боюнча «ушундай окуя болгон» деп сөзсүз шилтеме жасаңыз.

Анонимдүү булактарды колдонуу

Көпчүлүк учурда дипломатиялык, атайын кызматтын же аскер адамдары анонимдүү булактар болушат. Өзүн атабоону суранышып маалымат беришет. Айталы, «*өзүнүн атын эфирден чыгарбоону суранган Кыргызстандын чекара кызматынын өкүлү Өзбекстандын б атуулу чекарадан курал алып өткөндүгү анык*» деп билдирген.

Эмне үчүн бул адам анонимдүү калгысы келет, деп өзүңүзгө дайыма суроо бериңиз. Андайлар менен этият мамиле жасаңыз, дароо макул болбоңуз. Мүмкүн, ал сизди жеке кызыкчылыгы үчүн пайдаланып койот же жашыруун жүргүсү келет.

Ошондой болсо да анын анонимдүүлүгүн бузбай максимум маалымат берүүгө макулдашып алсаңыз болот. Айталы, *«ОБСЕнин Косово боюнча эксперти» же «Кыргызстандагы аймактык изилдөө институтунун аналитиги айткандай»* деп колдонсок маалымат ынанымдуу чыгат.

Маалымат булактарын коргоо

Бардык эле мамлекеттерде маалымат булактарын жашырып койуу боюнча укук мыйзамдар менен таанылган эмес. Эгер андай фактылар болсо анда колдун манжасы жетпейт. АКШ жана Австралияда маалымат булагын жашырып койгондугу үчүн журналисттер түрмөдө отуруп чыгышкан фактылар болгон. Европа кеңешинин адам укуктары боюнча Декларациясында мындай укук жөнүндө айтылган эмес. Бирок, Адам укуктары боюнча Европа Декларациясынын сөз эркиндиги жөнүндөгү 10-статьяга ылайык Европа кеңешинин министрлер комитети маалыматты жашырып койууга журналисттердин укугун таанууга ЕК мамлекетерине сунуш кылып келатат. Бирок ал тилек ишкен аша элек.

Интервьюга даярдык көрүүгө айрым кеңештер

- Интервью алуунун жүрүшүндө кезигүүчү терминдер менен аббревиатурлардын маанисин тактаңыз.
- Интервьюнун жүрүшүндө кеп болуучу адамдар жөнүндө билиңиз.
- Сукбатташыңыздын мурда берген интервьюлары менен таанышып чыгыңыз.
- Сукбатташыңыз, анын мурдагы берген интервьюлары жөнүндө кесиптештериңиз менен пикир алышып көрүңүз.
- Интервьюга тыкыр даярдансаңыз бир топ убактыңызды үнөмдөп калсаңыз.
- Сукбатташыңызга бере турган суроолорунузду мурдатан даярдап, жазып алыңыз, маектин жүрүшүндө алмаштырууга да даяр болуңуз.
- Сылык болуңуз, сукбатташыңызды өтө эле жарга такай бербей, андан ары ачылып сүйлөп бербей коюшу мүмкүн.
- Интервью алганга сүйлөшкөн убактан эртерээк келсеңиз, андан бетер жакшы.
- Шашып жатканыңызды байкатпаңыз, жай, маданияттуу сүйлөшүү сукбатташыңызга жакшы жагдай түзөрүн эсиңизден чыгарбаңыз.

Интервью алган адам алынган материал кайда, качан жарыя болорун, кандай максатта пайдаланарын билиши керек. Эгер сукбатташыңыз мурда-кийин интервью бербеген болсо басма сөзгө жарыялана турган, жарыяланбай турган маалыматтар жөнүндө кыскача айтып, түшүндүрүп коюңуз.

Макулдашуу

Маалымат берген адам менен аты-жөнүн басма сөзгө колдоно, жаза турганыңызды макулдашыңыз. Эгер ал макул болбосо башкача жолдор менен пайдалана турганыңызды эскертиңиз. Мисалы, *«Акүйдөгү» чиновник, ЕККУнун (ОБСЕнин) адам укугу боюнча эксперти же атын атагысы келбеген Кыргызстандын аскер адамы.*

Сукбатташыңыздан алган материалдарды кайрадан окуп чыгууга, текшерип кол койдуруп кетүүгө эч качан убада бербей. Анча-мынча шек туудура же чочута турган суроолорду аңгемелешүүнүн артына калтырыңыз. Басма сөз менен мурда-кийин сүйлөшүп жүрбөгөн киши болсо маалыматты толук алып бүтө электе токтотуп, кетип калышы да мүмкүн, ойлогон оюңузга жетпей, керектүү керектүү жоопторду алалбай каласыз. Ошондуктан башынан эле ага ишенимдүү жагдай түзгөнгө аракет кылыңыз, сылык болуңуз.

Суроолорду кыска жана түз, коментарийи жок бериңиз. Сукбатташыңызга бийиктен карап, бой көтөрбөнүз. Ал кайсы бир маселе боюнча адис же эксперт болбосо эле маалымат бергенге болбойт дегенге жатпайт. Тескерисинче, сукбатташыңыздын жогорку кызматы, чини, саясий аброю, улуулугу, жынысы да сизди басынтпаш керек, өзүңүздү эркин сезиңиз. Сукбатташыңыз менен сүйлөшүү, аңгемелешүүнү бирдей денгээлде жүргүзүңүз. Ошондуктан суроолорду ачык, түшүнүктүү бериңиз. «Сиз казы-карта, чучук жегенди жашкы көрөсүзбү?» деп эч убакта сурабаңыз, «Сиз эмне үчүнказы-карта, чучукту жакшы көрөсүз?» деп түз сураңыз.

Сукбатташыңыздын аты-жөнүн айтып кайрылыңыз. Кыргызстандын тажрыйбасында «Урматтуу Асан мырза», же жөн эле «Асан мырза», же «Касым Маратович», «Светлана Петровна». Мамлекеттик жогорку кызматтагы адамдар менен сукбатташканда деле «Урматуу Президент мырза», «Премьер министр мырза» деп кайрылсаңыз сылык дагы, этикага да жарашат.

Интервью алып бүткөндөн кийин «дагы кандай айта турганыңыз, кошумчаңыз бар» деп сураганды унутпаңыз. Анан сылык-сыпаа коштошуңуз.

Интервью учурундагы ыңгайсыздыктар

Сукбатташыңыз интервью учурунда сиздин сурооңузга өтө эле кыска жооп берип же улантып жооп бере албай токтоп калышы мүмкүн. Мындай учурда анын көзүнө тик карап, сөзүн, оюн улап айтканга мүмкүнчүлүк түзүңүз. Ыңгайсыз болгон абалын оңдоп, темага жараша сөз улуп койуңуз. Сизге эң башкысы - маалымат алуу керек.

Кээде сукбатташ көп сүйлөп, темадан алыстап, убакытты алат. Темадан четтеп, «оттон» баратканда сылык айтып, сөзүн бөлүп, берген сурооңузду эскертип коюңуз. Мүмкүн суроону түшүнүктүүрөөк кылып кайра бериңиз. Эгер ага да болбосо сукбатташыңыз айтып жаткан нерселер сизди кызыктырбай тургандыгын ачык айтыңыз. Кыскасы, кайра «айдап өз корооңузга» алып келгенге аракет кылыңыз. Ага да болбосо сукбатташыңыз суроодон качып жатат деп эсептеңиз да, жылуу-жумшак коштошуп кетип калыңыз. Айрым адамдар суроого түз жооп берүүдөн качып, «талааны» сүйлөп кутулгусу келет, ага убактыңызды коротпоңуз.

Интервью алгандан кийинки маселелер

Маалымат берген адамдын сөзүн цитата кылып туура колдонуу да өзүнчө мааниге ээ. Цитатаны болушунча кыска колдонгон оң. Эң башкысы ал бүткөн, түшүнүктүү бир ойду бериш керек. Эгер ошончолук эле манилүү болсо цитатаны узун колдонсоңуз болот. Кыскасы, окурманга жем таштай турган ойду сактап калуу керек.

Интервью берген адам кээде материал даяр болгондо кайрадан окуп чыгып, текшерүүнү суранат. Кыргызстанда көбүнчө мамлекеттик кызматта иштеген чиновниктер өтүнүшөт. Мындай учурга өзүңүздү кириптер кылбаңыз. Биринчиден, убакытты алат, экинчиден, мурда курч, таамай, ачык айткан жерлери кыскарып калса материалдын «тузу» кемип калышы мүмкүн.

Айрым учурларда илимий, саясий терминдерди же статистикалык цифраларды тактоо, толуктоо иретинде суранса анда макулдук берсе болот. Ошондуктан сиз башында эле сукбатташыңызга убада кылбаңыз, ага көндүрбөнүз. Эгер ага макул болбосо бүткөн материалдын баарын көрсөтпөнүз, өзү айткан гана жерлерин окутуп коюңуз.

Маалыматты кошумча тактоо

Сизге бирөө аты-жөнүн жашырып маалымат берди дейли. Аны расмий адамдардан же ага тиешеси бар адистерден тактап койуу милдет. Экинчи маалымат булагын аты-жөнүн жашырбай айтканга көндүрсөңүз талапка ылайык болот.

Эмнеге көңүл буруу керек?

Маалымат ала турган адамга билген фактыңызды айтып, анын реакциясын байкаңыз, күтүңүз. Маалымат жөнөкөй эмес экендигин, сиз бул маселеде көп нерселерди биле турганыңызды сездириңиз. Мурда билген маалыматтарыңызды кайдан алганыңызды айтпаңыз, *Акматтын айтканын Ташмат билбеш керек*. Колуңуздан келсе маалымат толук, чындык болуш үчүн көп эле булактардан сураңыз.

Эң маанилүү эреже

Редакцияда отура бербей сыртка чыксаңыз көп маалыматтарды аласыз. Өз көзүң менен көрүп, кулагың менен угуп катышып келген фактыга эч нерсе жетпейт. Канчалык көп адамдар менен сүйлөшсөңүз болочок материалыңыз жакшы, ишенимдүү чыгат.

Уга билүү – журналисттин негизги сапаты. Бардык маалымат булактарын бирдей угунуз, бирдей мамиле жасаңыз. Алар айтып жаткандын баарын угунуз, эмнени айтпай жатышат салыштырыңыз, талдаңыз, таразалаңыз. Окурмандын көзү, кулагы болуңуз, алар күтүп жаткан суроолорго жооп даярдап бериңиз. Бул – журналисттин башкы милдети.

РЕДАКЦИЯЛОО ПРОЦЕССИ

Кадимки редакциялоо

Кыргызстандын мисалынан айтсак Согуш жана тынчтык маселелерин чагылдыруу институтунун (IWPR, Лондон) редакциялоодо катуу эрежелери бар. Кыргыз гезит-журналдарынын редакциялары алардан үйрөнсө болот. Анда бир топ тажрыйбалуу редакторлор отурушат. Алар кесипкөй авторлордун материалдарын жөн эле кыскартуу, кескилөө үчүн эмес, материалдын сапатын жакшыртуу максатында көп иштешет. Кээде редакциялоодон кийин авторлор өзүлөрүнүн материалдарын тааныбай калышат. Ага көпчүлүгү таарынышпайт деле, тескерисинче кетирген кемчиликтерин кийинки макаласында оңдогонго аракет кылышат. Редакторлор макаланын авторлору менен маалыматтын чындыгы, ачыктыгын тактоодо, тең салмактуулукту сактоо боюнча өтө дыкаттык менен иштешет. Ошондуктан макаланы редакциялоодо өтө сергек болуш керек. Ар бир материалда кашкайган чындык, фактылар гана болуш керек.

Интернеттеги редакциялоо

Азыр интернетте ар ким өзүнүн сайт-баракчасын ачып, материал жарыялоо кыйын эмес. Бул жерде да материалдарды редакциялап жарыялоо зарылчылыгы бар. Ар ким өз деңгээлинде, өз тажрыйбасына таянып материалдын үстүнөн иштеп интернетке илип жатышат. Акыркы иликтөөлөргө таянсак дүйнөдө күнүнө интернетке 7,5 миллион барак маалымат илинсе, анын 95 пайызы керексиз маалыматтар деп эсептешет. Көпчүлүк учурда редактор жок эле авторлор өздөрү иле баргендиктен материалдардын дээрлиги сапатсыз деп айтылып келатат. Ошондуктан кандай гана маалымат болбосун биринчи кезекте редакциялоодон өткөрүп анан жарыялоого берүү зарыл. Биринчи орунда – сапат турушу керек.

Интернеттеги материалдарды редакциялоодо айрым өзгөчөлүктөр бар:

- абзацтарды болушунча кыска кылган оң;
- кайсы бир макалага, кимидир бирөөгө шилтеме жасаганды унутпаңыз;
- монитордогу текст кагаздагы текстке караганда 25 пайызга жай окулат;

- материал окурманды кызыктыра ала тургандай болсун, болбосо «мышканы» басып, башка сайтка өтүп кетерин унутпаңыз.

Редактордун тапшырмасы

Демейде редактор менен автор (*журналист*) жазылар макаланын структурасы жөнүндө кеңешет, кантип иштөөнү макулдашат. Айталы макаланын:

- темасы;
- жанры;
- көлөмү;
- макаланы бүтүрүү мөөнөтү такталат.

Кээде редакциядан жазуу түрүндө тапшырма – сунуш болушу мүмкүн:

- материалдын мазмуну боюнча;
- макаланын кириш бөлүгү (*лид*) боюнча;
- жазыла турган макалага үндөш башка материалдарды кароо;
- темага байланыштуу аймактык жана эл аралык материалдар менен таанышуу.

Редакциялык тапшырма эмне үчүн керек?

- редактордун журналисттер менен иштөөсүн жеңилдетет;
- ар кандай түшүнбөстүктөр жана жаңжалдардан алыс болот;
- эл оозунда «*бир баш жакшы, эки баш андан бетер жакшы*» деп айтылгандай редактор менен автордун биргелешип иштөөсү жакшы гана натыйжаларды берген.
- материал өз мөөнөтүндө бүтөт.

Материалдын версиясы

Мисалы, Согуш жана тынчтык маселелерин чагылдыруу институтуна (*IWPR*) жазылган материалдар бир нече тепкичтерден редакциялоодон өтүп, бир нече тилдерде даярдалат. Негизинен автор жазган тилде, анан англис тилинде даярдалып жүрөт.

Материал бир канча стадиялардан өтөт:

- алгачкы версия автор жазган түп нускадагы (*оригинал*) тилде;
- экинчи версия англис тилинде (*к которулгандан кийин*);
- биринчи редакциялоо;
- экинчи редакциялоо;
- акыркы версия: оңдолгон, такталган, жактырылган материал.

Түп нуска тилде жазылган материал. *IWPR* мисалында: Анын мазмуну жергиликтүү редактор жана долбоордун аймактык координатору менен макулдашылат. Бул убакта кошумча маалыматтар топтолот жана текстин үстүнөн редакциялоо иши жүрөт. Түп нуска тилдеги материал стандартка ылайык иштелип, которулуп бүтөт.

Макаланын англис тилиндеги варианты. Бул тилге которулган вариант башкы редакторго жөнөтүлүп, материалга баа берилет. Материал канчалык деңгээлде актуалдуу, окурманга кызык, кесипкөй денгээлде жасалдыбы, тең салмактуубу, ал талданат, таразага коюлат. Материалда кимдир бирөөнүн абийирине шек келген эмеспи, фактыларда карама-каршылыктар жокбу, улутка, динге, тилге, расасына тийишкен сөздөр жокбу, маанилүү делген учурлар унутта калган эмеспи, ал каралат, текшерилет. Эгер аталган кемчиликтер болсо оңдоо, толуктоо үчүн жергиликтүү редакторго жана авторго жөнөтүлөт.

Биринчи редакциялоо. Эгер материал жарыялоого жараса биринчи редакциялоо үчүн редакторго жиберилет. Макаланын негизги структурасы: киришүү (*лид*), негизги бөлүгү, корутундусу, заголовкасы, фактыларды, цитаталарды тактоо ушул этапта бүтөт. Эгер

тактай турган фактылар болсо дагы толукталат. Англис тилиндеги редакциялоодо макаланын түп нускасы бир топ өзгөрүүлөргө учурашы мүмкүн. Ошентсе да материалдын маңызын сактоого чоң көңүл бурулат. Ушул этапта материал жарыялоого даяр болушу керек.

Экинчи редакциялоо. Макала англис тилдүү редактордун экинчи редакциялоосунан өтөт. Зарыл болсо тексти кыскартышы мүмкүн, грамматикалык, орфографиялык, пунктуациялык, стилистикалык каталар ондолот. Эгер чоңураак кыскартууларды жасаш керек болсо, анда жергиликтүү редактор жана автор менен макулдашып жүргүзөт.

Англис тилиндеги акыркы вариант. Башкы редактор бүткөн, акыркы версиясын дагы бир жолу карап чыгат. Материал жергиликтүү редакторго жөнөтүлөт, жазган журналист дагы акыркы жолу таанышып чыгуу керек. Оңдой турганы, кошумча-алымчасы болсо сунушталат. Ошентип текст кайра артка, башкы редакторго жөнөтүлөт, басууга берилет.

Түп нускадагы акыркы вариант. Англис тилиндеги акыркы варианттын негизинде керектүү делген түп нускадагы тилдерге которулуп, анан басууга жиберилет. Зарыл болсо ушул этапта деле айрым оңдоо-түзөтүүлөр киргизилиши мүмкүн. Ал түзөтүүлөр макаланын жалпы духун бузбаш керек.

ГЕЗИТТИ ВЕРСТКАЛООДО ЭСКЕ АЛУУЧУ КЕҢЕШТЕР

1. Элементтердин өз-ара жайгашуусу

- Ар бир макала тик бурчтуу формада болушу керек.
- Колонканы графикалык дизайндын элементтери менен үзүп салууга болбойт.
- Колонкадагы текстин аягына сүрөт-иллюстрация жайгаштырбаңыз.
- Фотосүрөттүн алдына кетүүчү тексттин бийиктиги 2-3 сантиметрден кем болбошу керек.
- Вертикалдуу версткада жайгаштыруунун ирээти: фото, фотонун алдындагы коштомо сөз, заголовок, анан текст.
- Ар бир бетте негизги деп эсептелген сүрөт болушу керек.
- Ар бир беттин үчтөн бирин фото-сүрөт ээлегени максатка ылайыктуу болот.
- Рекламалык блоктун үстүнө дароо эле фото-сүрөт жайгаштырууга болбойт.
- Заголовок аралашып калат деп материалды дайыма эле рамкага ала бериш жарабайт.

2. Текстти жайгаштыруу

- Текст колонканын оптималдуу бийиктиги 5 сантиметрден 25 сантиметрге чейин болгону ылайыктуу.
- Колонканын туурасы 20 циттердон (5 см.) көп эмес, 10 циттердон (2,5 см.) аз эмес болгону оң.
- Тексте курсив, майлуу (*жирный*) шрифттерди өзгөчө шарттарда гана колдонууга болот.
- Шрифттердин 8-пункттан төмөнкүсүн окууга, кабыл алууга кыйындык туудурат жана 8-пункттагы шрифке фон берүүгө (*заливка*) болбойт.

3. Заголовок

- Ар бир материалдын заголовкасы (*темасы*) болууга тийиш.

- Заголовканын мазмуну материалдын көлөмүнө жараша болгону оң, кыска материалга кыска, так заголовканын болушу шарт.
- Көпчүлүк заголовкалардын оптималдуу узундугу 5тен 10го чейинки сөз болгону оң.
- Заголовка менен тексттин ортосуна кандайдыр бир графикалык дизайндын элементтерин киргизүүгө болбойт.
- Жакын турган заголовкалар бири-бирине сиңип кетпей тургандай болушу керек. Ал үчүн ар бир заголовканын шрифттеринин көлөмүн жана гарнитураларын ар башка берүү керек.
- Заголовканын шрифтерин ташымалдаганга болбойт, ар бир сөз толук бойдон жазылыш керек.

4. Фотосүрөт

- Текстке фотосүрөттөрдү алып жатканда реалдуу адамдар, реалдуу окуяларды жайгаштырганга аракет кылыңыз.
- Фотосүрөт өз багытына жараша текстин мазмунуна дал келиши керек.
- Эки кичинекей фотосүрөттү жайгаштыргандан көрө бир чоң сүрөттү берген оң.
- Эгер көп сүрөттөрдү берсеңиз, кайсы бир сүрөткө басым жасап чоң көлөмдө бергениңиз оң.
- Бир бетке (*полоса*) фото сүрөттөрдү бергенде (*фоторепортаж*) формасы, көлөмү жана мазмунунун ар түрдүү болушуна көңүл бурунуз.

5. Фотосүрөттүн алдындагы текст

- Фотосүрөттөрдү адаштырбаш үчүн ар бир сүрөттүн алдына өзүнчө текст (*коштомо сүйлөм*) жазылса ашыкча болбойт.
- Эгер фотосүрөткө түшүндүрмө (*комментарий*) капталында жайгашса тексттин туурасы 6 цитеро (3 см.) аз болбош керек.
- Эгер коштомо сөздүн (*комментарий*) фотосүрөттүн алдында болсо анда тексттин туурасын сүрөткө жараша эки жагын теңдөө керек, сүрөттүн чегинен чыгып кетсе ката болуп эсептелет.
- Сүрөткө коштомо сөздөр ташылбай, сынбай жазылышы зарыл.

6. Ташымалдар.

- Макаладагы текстин негизги бөлүгүн башка бетке алып өтөрдөн мурда, окурманга жок дегенде 10 сантиметрлик тексти окутуп коюңуз.
- Макаланын ташымалдап же башка бетке которуп жатканда окурмандын окуу мүмкүнчүлүгүн жеңилдеткенге аракет кылыңыз.
- Макаланы ташымалдап же башка бетке которуу бир гана жолу болгону оң, көп болгону окурманды тажатып жиберет.

Журналисттик иликтөө үчүн кандай ыкма жана жөндөм керек?

Журналистке 10 кеңеш

1. Журналист өзүнүн гезитине жана окурмандарына гана кызмат кылуулары керек. Ал кайсы бир саясий партияга, топко же коммерциялык компания, фирмалардын кызыкчылыгына кызмат кылбаш керек. Эгер андай болсо ал адамды журналист деп атоого болбойт.
2. Ар бир макаланы үстүндө иштөө акыйкатты чындык менен издөөдөн туруу керек.

3. Маалыматты, макаланы басып чыгарууда кимдир бирөөгө алданбаш керек. Журналист же гезит кайсы бир Адам, же фирма жөнүндө рекламалык материалды адаттагыдай эле макала катары жарыялап алардан акча алышат. Бул жерде журналисттин көз каранды эместиги сөз түгөнүп, коррупция жыттана баштайт. Бул - сатылган, көз каранды журналистика десек болот.
4. Журналист реклама берүүчүлөрдүн гезиттин ишине түздөн-түз же башка жолдор менен таасир көрсөтүүсүнө жол бербеш керек.
5. Макалага виза коюу, тастыктоо же басууга тыюу салууга редакциядан сырткары адамдарга мүмкүнчүлүк бербеш керек. Даяр материалды анын каарманына көрсөтүү, окутуу адатка айлантуу эмес.
6. Цитаталарды дайыма туура, так келтириңиз.
7. Өзүңүздүн кызмат абалыңыздан бирөөнү коркутуу же жеңилдиктерди алуу үчүн пайдаланбаңыз. Айрым журналисттер күбөлүгүн көтөрө чалып, көп нерсени пайдаланышат, шантаж кылып акча алып кеткен журналисттер болгон.
8. Макаланы же эфирге кетүүчү материалды «кызмат көрсөткөндүгү үчүн алып коюуга» убада бербениз.
9. Маалыматты алып жатканда адамдарды алдабаңыз. Кээ бир журналисттер өзүнүн кесибин, аты жөнүн жашырып маалымат алышат. Калп айтып маалымат чогултуу ыймансыздык эле эмес, кооптуу десек болот.
10. Маалыматты ойлоп тапбаңыз жана кооздобонуз.
11. Өзүңүздүн маалымат булактарыңызды башка бирөөгө эч качан билгизбениз.
12. Кетирилген катарларды убагында оңдоп жүрүңүз. Кереги болгон жерде учурунда окурмандан кечирим сурап койсо ашыкча болбойт.

СУРОО БЕРҮҮ ӨНӨРҮНӨ 10 КЕНЕШ

1. **Интервьюга чейин болушунча көбүрөөк маалымат топтоңуз.**
 - Ал кишинин ишмердүүлүгү, саясий-коомдук позициясы, иштөө стили.
 - Ал кишинин мурда гезит-журналдардагы, ТВ-радиодогу маектери, макалалары менен таанышып чыгыңыз.
 - Ал иштеген же жетектеген тармак жөнүндөгү маалыматтарды билиңиз.
 - Маектештин аты-жөнү, кызматы, өмүр-баянын тактап жазыңыз. Анын болушунча көбүрөөк телефон номерлерин, ж.б. даректерин алыңыз.
2. **Маекке чейин эле ал кишиден эмнени күтөрүңүздү аныктаныз.**
 - Маектин алдында ал кишиге сүйлөшүүнүн жалпы мазмуну тууралуу айтып бериңиз, башкага алыксыбай сиз менен гана сүйлөшүүгө даярдаңыз.
3. **Суроолор жөнөкөй болушу зарыл.**
 - Суроону кыска ана түшүнүктүү түзүңүз.
 - Суроолордун логикасы өнүгүшү, ирээти болсун.
4. **Маалымат жетпей калгандан көрө көбүрөөк чогулткан жакшы.**
 - Материалдын маңызын чыгарып иштөө үчүн.
 - Маалыматтардын көп бергенге мүмкүнчүлүк түзүлөт.
5. **Келесоо болуп көрүнгөндөн коркпоңуз.**
 - Суроону кайталап койгондон;
 - Маектеш жооп берип жатканда аны менен макул болуп жаткандай баш ийкегенден;
 - Баары билген, жөнөкөй суроолорду бергенден;
 - Күлүп, тамашалап сүйлөшкөндөн.
6. **Пикир же таасир алуу үчүн эмес, маалымат алуу үчүн собол бериңиз.**
 - Баратканда алдын ала кайсы темага сүйлөшөсүз, эмне маалымат керек тактаныз;
 - Ар бир суроо маалымат алуу үчүн түзүлүшү, берилиши керек.

7. **Тапталган, тажатма суроолорду берүүдөн алыс болуңуз.**
 - М: Сиздин бул кесипти тандап алышыңызга ким себепчи болду эле?, Сиз жетектеген ишкананын иши тууралуу айта кетсеңиз? Ишиңизде ийгиликтер жана кемчиликтер барбы?)
8. **Маектештин калп айтып жооптон качканга жол бербейиз.**
 - Маектеш билимсиз экендигин билгизбеш үчүн качат;
 - Маалыматты коомчулук билип калышынан коркот;
 - Маалымат билинип калса кызмат ордуна айрылып калышынан коркот.
9. **Жоопторго жакшылап кулак салып, ага жараша чыккан суроолорду бериңиз.**
 - Суроодон суроо туулушун унутпаңыз;
 - Кошумча маалыматтарды аласыз.
 - Интервьюңуз кызыктуу мазмундуу чыгат.
10. **Болочок материалдын маани-мазмуну тууралуу убадаларды бербейиз.**
 - Материал гезитке кандай форматта, кандай мазмунда, кандай көлөмдө чыгат, кайсы суроолорго көңүл бурасыз айтпаңыз.
 - Эгер айтылса маектештиңиз материалдын чыкпай калышына же толук эмес чыгышына таасир тийгизип коюшу мүмкүн.

ТИРКЕМЕ

Жаңылыктардын үлгүлөрү

Бүгүн “Кылым шамы” укуктук борбор кыйноолорго каршы эки күндүк семинарын баштайт

“Кашка сууда” өтүүчү бул иш чарага аталган борбордун аймактардагы өкүлдөрү, облустардан келишкен адвокаттар катышат. Борбордун жетекчиси Азиза Абдырасулованын айтымында, семинарда Кыргызстандагы убактылуу кармоочу жайлардагы кыйноолор, адам укуктарына байланыштуу маселелер каралат. (AJ)

Internews Network кыргыз президентине кайрылуу жолдоду

Анда Жогорку Кеңеш чийки даярдалганына жана кайчылаштыктарга карабай “Телекөрсөтүү жана радиоуктуруулар боюнча” мыйзамды шашылыш кабыл алуусуна байланыштуу тынчсыздануу билдирилип, эл аралык коомчулуктун атынан президенттен бул мыйзамды кайра иштеп чыгуу үчүн артка кайтаруу суралган. Кайрылууда мыйзамдын айрым беренелери маалымат каражаттарынын өнүгүүсүнө, ишине тоскоолдук жаратаары айтылат. Ошондой эле мыйзамдын 11 беренесиндеги 6-пункт “Улуттук телерадиокорпорация тууралуу” мыйзамдын күчүн жокко чыгараары, муну менен коомдук телекөрсөтүүнүн ишине жарандык көзөмөл жүргүзүү механизмдери ишке ашпай, УТРКнын байкоочу кеңешин шайлоого жарандык коом катыша албай калаары айтылат. (SM)

Кыргызстанда “Айымдар сергек жашоо образы үчүн” акциясы өтөт

Иш-чара алкагында 26-майдан тарта 4-июнга дейре бүткүл өлкө аймагында аялдар үчүн атайы тренингдер өткөрүлөт. Анда айымдарга туура тамактануу, саламаттыкты сактоо жаатында пайдалуу кеп-кеңештер берилет. Акция Кыргызстан аялдар конгресси тарабынан уюштурулууда. Конгресстин иликтөөсүндө учурда кыргыз аялдарынын көбү анемия жана зоб оорусунан жапа чегишет. Аялдар Кыргызстанда калктын 52 пайызын түзөт. (ЕК)

“Ыйык Атажурт” жаштардын коомдук кору студенттер үчүн жатакана курайт

150-200 кишилик орунга ылайыкташкан жатакана тургузуу үчүн аталган кор ушу тапта каражат издөө менен алек. Социалдык жактан коргоого муктаж студенттерди колдоо үчүн жаштардын “Ыйык Атажурт” коомдук кору бүгүнкү күнү 62 кишиге эсептелген жатакана иштетет. Анда жаштар жарым жартылай акысыз баш паанек кылышат. Бирок соңку мезгилде алыскы аймактардан келген жаштар көбөйүп жатаканага сурангандар саны артууда. Негизинен колунда жок үй-бүлөөдөн чыккан студенттердин баарына эле орун жете бербегендиктен кор жаңы жатакана куруу чечимине келген. Бул үчүн азыр ылайыктуу жер караштырылууда.(ЕК)

“Жаңырык” жаштар кыймылы Нарында көчмө семинар өткөрүүдө

Соңкөл жаштар сарайында бүгүн 500 кө жакын нарындык жаштарга “Ааламдашуу жана жаштар” аттуу семинар окулат. Бул тууралуу кыймылдын жетекчиси Жылдызбек Музуратбеков билдирди. Долбоор алкагында жаштарга режиссер Камат Касеновдун “Боз балдар” тасмасы акысыз көрсөтүлөт. Иш-чара социалдык көйгөйлөргө жаштар көңүлүн буруу үчүн багытталып, ага “Туран” партиясы демөөрчүлүк кылууда. (ЕК)

Кыргыз президенти Кытайдын төрагасына көңүл айтты

Өлкө башчысы Курманбек Бакиев 12-майда Сычуань провинциясындагы катуу жер титирөөнүн натыйжасында болгон көп сандагы курмандыктарга байланыштуу Кытай Эл Республикасынын төрагасы Ху Цзиньтаого көңүл айтуу телеграммасын жолдогонун президенттин маалымат кызматы кабарлады. “Сычуань провинциясындагы катуу жер титирөөнүн натыйжасында болгон көп сандагы курмандыктар жөнүндөгү кабарды кайгыруу сезими менен кабыл алдым. Ушул кайгылуу окуяга байланыштуу чын дилден чыккан жана терең көңүл айтуубузду Кыргызстандын элинин жана жеке өзүмдүн атыман кабыл алыңыз, курман болгондордун туугандарына жана жакындарына биздин көңүл айткан сөздөрүбүздү билдирип, жапа чеккендердин баарына тез арада айыгып кетүүлөрүн каалап коюуңузду өтүнөм”, - деп айтылат бул көңүл айтуу телеграммасында.(SM)

Бишкекте Борбор Азиядагы чек ара коопсуздугу боюнча жыйын өтүүдө

Ага чек ара коопсуздугу боюнча тажрыйбалуу адистер, аймактык жана эл аралык эксперттер, Кыргызстан, Казакстан, Тажикстан жана Түркмөнстандын чек ара кызматтарынын өкүлдөрү катышууда. Конференциянын ачылышында сүйлөгөн сөзүндө Кыргызстандын чек ара кызматынын башчысы Замир Молдошев жыйын анын катышуучуларына бул багыттагы көйгөйлүү маселелер боюнча пикир алмашууга жана конструктивдүү диалог жүргүзүүгө өбөлгө түзөөрүн, Кыргызстан террорчулукка, маңаткезчилигине жана мыйзамсыз миграцияга каршы биргелешип күрөшүүгө кызыкдар экенин белгилеп, мындай кызматташтык жакшы натыйжа берээрине үмүт артты. Бүгүн башталган бул конференция 15-майга чейин созулат. (SM)

Көл кылаасында тарыхый комплекс курулат

“Курманжан датка” корунун демилгесинде Өрнөк айылында кыргыз тарыхында аты калган тогуз инсандын (Барсбек, Жусуп Баласагын, Махмуд Кашгари, Мухаммед кыргыз, Ормон хан, Алымбек датка, Тайлак баатыр, Курманжан датка, Шабдан баатыр) айкели тургузулат. Мындан тышкары эгемен Кыргызстан тарыхына чейинки эстеликтерден турган музей ачылат. Бул үчүн жер маселеси, уюштуруу иштери жөнгө салынып бүткөнүн аталган кордун жетекчиси Жылдыз Жолдошева билдирди. 18 миллион АКШ долларына тете бааланып жаткан бул долбоор 3 жыл ичинде толук ишке кирет деп пландалууда. Учурда ага Орусиядан жана Казакстандан инвесторлорду тартуу боюнча сүйлөшүүлөр жүрүп жатат.(ЕК)

Жогорку окуу жайлар ассоциациясы вакансиялар жарманкесин өткөрөт

Анда бүтүрүүчү студенттердин резюмелери камтылган компакт дисктер аукционго коюлат. Жарманкеге өлкөдөгү потенциалдуу жумуш берүүчүлөр чакырылат. Иш-чараны натыйжалуу өткөрүү үчүн аталган ассоциация бүгүн Миграция жана калкты иш менен камсыз кылуу мамлекеттик комитети менен сүйлөшүүлөр өткөрүп жатат. “Education Network” ассоциациясынын жетекчиси Гүлзаада Дүйшебаеванын айтымында жарманке майдын этегине белгиленүүдө. (ЕК)

Кытайдагы жер титирөөдөн кыргыз жарандары жапа чеккен жок

Кечээ түштөн кийин Кытайдын Сычуань аймагында күчү 7,6 баллга жеткен катуу жер титирөө болгон. Расмий маалыматтарда зилзаладан 107 адам ажал таап, дагы 34 киши бейдарек экени айтылууда. Кытай мамлекеттик ММКсы Бейчуань уездинде зилзала курмандыктарынын саны үч миңден беш миңге чейин экенин, дагы 10 миңден ашуун адам жаракат алганын кабарлаган. Кыргызстандын тышкы иштер министрлиги кечээ кечиндеги маалымат боюнча курман болгондордун жана жапа чеккендердин тизмесинде кыргыз жарандары жок экенин билдирди. Бул өлкөдөгү кыргыз элчилигинен Сычуань аймагындагы Чунцин шаарында учурда Султан Жумамудинов жана Алмаз Кулукеев аттуу эки кыргыз студенти билим алып жатканын, алар экөө тең эч кандай жапа чекпегенин жана сак-саламат экенин айтышканын кабарлады. Элчилик зилзаладан улам бул аймактардагы кыргыз жарандарына байланышкан жагдайга көзөмөл жүргүзүүнү улантууда.(SM)

Түркиядагы кыргыз студенттери билим таймашында биринчи орунду жеңип алды

Стамбулда кечээ өткөн Түркияда билим алып жаткан чет өлкөлүк студенттердин сегизинчи билим Олимпиадасына 26 өлкөнүн студенттери катышкан. Ага Кыргызстандан Стамбул университетинде билим алып жаткан Асылбек Абдрахманов, Курстанбек Маматкулов жана Босфор университетинде окуган Мелис Нурмаматов катышып, үч айлампада өткөн таймашта алдыга чыгышкан. Натыйжада кыргыз студенттери биринчи орунга жетишип, акчалай жана баалуу сыйлыктарга ээ болушту. Таймашта экинчи орунду Түркмөнстандын, үчүнчү орунду КЭРдин студенттери алышкан. Бул тууралуу Кыргызстандын Стамбулдагы башкы консулдугу кабарлаганын ТИМдин маалымат кызматынан билдиришти.(SM)

Кыргызстанга Литванын премьер-министри келет

Литванын премьер-министри Гемининас Киркилас эртең Бишкекке эки күндүк расмий

сапар менен келээрин ТИМдин маалымат кызматынан кабарлашты. Расмий сапар учурунда ал өлкө жетекчилиги менен жолугушуп, анда эки тараптуу бир катар келишимдерге кол коюлмакчы. Ошондой эле бул сапардын алкагында кыргыз-литва бизнес форуму өтүп, Литванын Кыргызстандагы ардактуу консулдугу ачылат. (SM)

Эгин аянтынын бир сантиметри дагы чегирткеге жем болгон жок

Бул тууралуу химиялаштыруу жана өсүмдүктөрдү коргоо департаментинин директору Артбай Аргынбаев кечээ айыл чарба министрлигинин кеңешмесинде билдирди. Анын айтымында, Ноокен, Алабука, Аксы райондорунда жүздөгөн гектар эгин аянттарын чегиртке каптады деген маалыматтар жалган. Учурда 44 миң гектар эгин талаасы чегирткеге каршы химиялык заттар менен дарыланган, дейт Аргынбаев. Ал эми ЖК депутаты Жусупжан Жээнбеков чегирткеге каршы алдын ала жеткиликтүү иш аракеттер көрүлбөй жатканын “Азаттыктын” таңкы маегинде билдирди. (AJ)

Орозбек Дүйшеев: Кумтөр маселеси боюнча азыркы аракеттер Кыргызстанга зыян келтирет

Кумтөр боюнча өкмөттүн келишимин жана токтомун жокко чыгаруу тууралуу Жогорку соттун чыгарган чечими туура эмес, деп билдирди Кыргызстан тоокенчилер ассоциациясынын жетекчиси Орозбек Дүйшеев. Анын айтымында, Жогорку соттун чечими Кыргызстандын эл аралык аброюна доо кетирет. Мунун артында кандайдыр бир саясий күчтөрдүн болушу толук мүмкүн, дейт Дүйшеев. Жогорку Кеңештин төрага орун басары Кубанычбек Исабековдун демилгеси менен Кумтөр алтын кени боюнча кыргыз өкмөтүнүн 2003-жылдагы келишимин жокко чыгаруу тууралуу Жогорку сот чечимин 12-майда чыгарган. (AJ)

Бүгүн спикер Адахан Мадумаров ШКУ мүчө өлкөлөрдүн элчилери менен жолугушат

Мамлекеттик резиденцияда өтүүчү жолугушууда ШКУга кирген өлкөлөр ортосундагы эл аралык мамилелерди өнүктүрүү, парламенттер аралык байланыштарды бекемдөө маселелери талкууланат. Ошондой эле бул уюмдун парламенттер аралык ассамблеясын түзүү жана анын баш кеңсесин Чолпоната шаарында жайгаштыруу демилгеси тууралуу маселе козголот. Бул тууралуу парламенттин маалымат кызматынан кабарлашты. (AJ)

Бүгүн Өзбекстандын Анжиян шаарындагы кандуу окуяга үч жыл толот

Буга байланыштуу Бишкекте “Кылым шамы” укуктук борбору Анжиян окуясында бейкүнөө курман болгондорду эскерип кечээ (12-майда) тегерек үстөл жыйынын өткөрдү. Анда Анжияндагы кандуу окуя жөнүндө видеотасма көрсөтүлүп, тоталитардык жана авторитардык бийликтин курмандыктары, адам укуктарынын тебелениши тууралуу доклад окулду. Ошондой эле Кыргызстандагы Аксы окуясы, “Мен ишенбейм” кыймылынын мүчөлөрүнүн тартип коргоо кызматы тарабынан кармалышы, “Акыйкат үчүн” кыймылдын мүчөлөрүнө каршы Түп айылында чагымчылардын уюштурулушу боюнча видео тасма көрсөтүлдү. Өлкөдө адам укуктарынын бузулушу, бул багытта бийликтин алсыздыгы белгиленди. (AJ)

«Азаттык» радиосу, 2008-жыл, май айы

Макалалардын үлгүлөрү

ЛЕНИНДИН ЖАНЫНА НАМАЗ ОКУБАГЫЛА, ДЕШТИ

Кыргызстандын мурдагы ички иштер министри Б. Ногойбаев ээрде отурганда акүйгө жазган катынын төркүнү эми ачыкка чыгып, кызуу талаш-тартышты туудурду. Каттын негизги мазмуну Бишкектин борбордук аянтында Айт намаздарды окутууну токтотпосо шаар жашоосуна бир топ тоскоолдуктарды тартуулап жатыштыр. Аны уккан мусулман уюмдары камчыларын көтөрүп, өлбөгөн жерде калабыз деп ачуулары келүүдө.

Милицияга эле ашыкча түйшүктөрдүн кереги не. Алар майрам дегенди билишпесе, жөнөкөй күндөрү деле митинг, пикетке чыккандарды ары-бери кууп, колуна тийгенин камап, соттошуп колдору бошобойт. Кыскасы, алар шаардын борбордук бөлүгүн - өкмөт үйү, парламент алдындагы «тагдырына нааразы» болгондордон тазалай берип, тажап, баарына жаман көрүнүп бүткөндө ушундай кат жолдоого аргасыз болушкандай.

Акыркы жылдары митинг, пикет турмак Айт намаздарды да Бишкекте «Алатоо» аянтында, кийин эски аянтта- улуу Лениндин эстелигинин кашында окуу салтка айланып калган. Жылдан жылга намазга жыгылгандардын саны көбөйүп жатканына баарыбыз кубанып келгенбиз. Президенттин атынан мамлекеттик катчы, бир топ өкмөт мүчөлөрү, шаар башчылары барып, майрамдары менен куттуктап, дин тутууга бардык шарттардын түзүлөрүн убада кылышып келишчү. Америка баштаган бир нече чет өлкө элчилери да намазга жыгылгандардын алдына барып майрамдары менен куттук айтуу көнүмүш көрүнүш эле. Ага шерденген муфтият жетекчилери бийликтегилерди алкап, жалпы мусулмандарды аянтка келип намазга жыгылууга чакыруудан чарчаган жок. КТР алкылуу баймабай намазга үндөө адатка айланганына көп болгон эле. Айт намаздардын жүрүшүн толугу менен түз эфирден берип, бул жолу келалбаган мусулмандарды келеркиге чакырган журналисттер чыккан.

Мына ошондой масштабдуу үгүт иштери өз жемишин бере баштады десек болот. ИИМдин маалыматына таянсак мындан 5 жыл илгери аянтка намазга жыгылганы 5-10 миң адам келсе, эми 40-50 миңден ашып, көчөгө батпай өкмөттүн башын оорутчу болду. Айт намаз болгон күндөрү Бишкектин Чүй, Абдрахманов, Фрунзе, Киев, Исанов көчөлөрүндө жол кыймылы токтоп, намазга жыгылбаган башка атуулдарга ыңгайсыздыктарды жаратып, нааразылык күчөп, милиция, МАИлерге кошумча түйшүк жаратып келатат. Ошондуктан милиция жетекчилиги Кыргызстан «светский» мамлекет экенин эскертип, дин мамлекеттен бөлүнгөнүн айтып, башка атуулдардын укугу, коомдук тартипти сактоо үчүн, аз болсо да көп түйшүктүн биринен кутулуу максатында Айт намаздарды Борбордук Аянтта окууну токтотууну суранып акүйгө кат жолдогон.

ИИМдин кайрылуусу өкмөт алдындагы дин иштери боюнча агенттиктен колдоо тапкандай. Агенттик башчысы Тойгонбек Калматов (29-январда кызматынан бошотулду) муфтий Мураталы ажы Жумановго кат жөнөтүп, «мындан ары Айт намаздары шаардык мечиттерде жана жаңы мечитке деп бөлүнгөн жерде гана өтүшү керек, бул маселе боюнча эл арасында түшүндүрүү иштери жүргүзүлсүн» деп милдеттендирген. Муфтий лам дебегени менен агенттиктин мындай «дубай саламына» ислам багыттындагы бир нече уюмдар каршы чыгышты. «Эгерде бизге аянтта Айт намаздарды өткөрүүгө тыю салса, анда биз «Жениш» аянтынын ордуна 100-200 миң адам бата турган көп кабаттуу мечит курууга уруксат берүүнү талап кылабыз. Анткени бул аянттын жалпыбыз үчүн тарыхый мааниси бар, өткөн кылымда бул жерде мечит болгон. 1917-жылдагы революциядан кийин мечит талкаланган. Эгер бийлик тарабынан туура мамиле болбосо, биз сот аркылуу чечкенге аргасыз болобуз» деп күпүлдөйт Борбордук Азия жана Кыргызстан мусулмандар

конгрессинин президенти Бакыт Нурдинов. Нурдиновдун пикиринде алар «Жеңиш» аянтындагы эстеликти башка жерге которуп коюуга, акча табууга да даяр. Демек, алар кайдан, кантип акча табат, бул дагы табышмак, ошол эле учурда кооптуу билдирүү. Өкмөт буга да башын оорутууда, азырынча Т. Калматовду кызматтан алып тынды.

Көптөгөн өкмөттүк эмес уюмдар Б. Ногойбаев менен Т. Калматовду элди бийликке каршы жөн жерден козутуп жатышат деп ачык эле күнөөлөп чыгышты. «Бул иштин аркасында чет элдик тынчылар, айталы америкалыктар турушу мүмкүн. Алардын максаты - өлкөдөгү абалды солкулдатуу. Колдоп жаткан кыргыз чиновниктери динге ишенгендердин сезими менен ойнобош керектигин, керек болсо алар бийликти да кулатып коюшу мүмкүн экендигин түшүнбөйт окшойт» деп кыйкырат адвокат Акин Токталиев.

«Бизде эмне көп, мечит көп, канчасы курулду. Биз айтып жаткан сунуш ошол мечиттерди өз нугунда, натыйжалуу пайдалануу. Намазды шарты, ыңгайы бар, таза жерде окуу шарт. Аянтта суук жерде намаз окуп жатканда даараткана керек болсо эмне болот? Саясаттын ар кыл акциялары өткөн аянтка жыгылып жаткан мусулмандын оюна эмнелер гана келбейт. Анын баары Куран боюнча күнөө деп эсептелинет. Намазды борбордук аянтта окуп койсо эле башкача болуп калат деген шарт жок» деп жооп кайтарат кыйкырган мусулмандарга дин агенттиктин директор кеңешчиси Шамшибек Закиров.

Ошентип жок жерден дагы бир проблема жаралды. Баш катырган киши көп. Мындай тирешүүдөн пайдаланып, өзүнүн саясий упайын топтоп алгысы келгендер күчтөр чыгышы мүмкүнбү деген кооптонуу бар. Мусулмандардын нааразычылыгын ошол эле оппозиция күчтөрү же радикал ислам уюмдары пайдаланып кетиши мүмкүн деген божомолдорду айтсак болот. Экинчиден, Кыргызстандын Араб өлкөлөрү менен бир топко сууп калган мамилесин жандандырууга жасаган аракетине да кедергисин тийгизиши мүмкүн. Айтмакчы, Тышкы иштер министри Э. Карабаевдин Сауд Аравиясына алгачкы жасаган расмий иш сапарынын жемишине «Айт намаз маселесинин» таасири тийбейби деп күтүп отургандар да бар.

2007-жыл, февраль. «Заман Кыргызстан».

КЫРГЫЗСТАН ДЕМОКРАТИЯДАН КАЧЫП ЖАТАБЫ?

Адам укугун коргоо жаатындагы эл аралык «Хьюман Райтс Уотч» уюму дүйнө жүзүндөгү адам укуктарынын абалы боюнча жарыялаган баяндамасында Кыргызстанда 2007-жылы демократия алсырап, саясий куугунтуктоолор күч алды деген бүтүмүн чыгарды. Кыргызстандын айрым саясий партиялары, бейөкмөт уюмдары бул билдирүүгө кошулушса, расмий кыргыз бийлиги мындай баа берүү менен караманча келишпестигин айтат.

«Хьюман Райтс Уотч» уюмунан сырткары Журналисттерди коргоо боюнча эл аралык комитети да 2007-жылды жыйынтыктап жатып, «Өзбекстан, Россия жана Кытай сыяктуу авторитардык режимди сактаган кошуналары Кыргызстандын президенти Курманбек Бакиевге демократиянын батышчыл реформасынан баш тартууга кеңеш берип жатышат» деп балп эттирген баасын берди. ОБСЕ Кыргызстандагы өткөн референдум, парламент шайлоосу демократиянын стандарттарына жооп бербейт деп какшап келатат.

Ачык айтсак, Кыргызстандагы бир топ укук коргоо уюмдары адам укугу маселеси өлкөдө начарлап кеткенин жашырышпайт. Алар адамдын жеке эркиндиги жана кол тийбестиги, эркин түрдө чогулушка чыгуу, сөз эркиндиги, шайлоо укуктары, адамдын адилет жана ачык сотко болгон укуктары бузулуп жатат, деп эсептешет.

"Кыргызстан демократиядан тайганын биз ачык айтып келатабыз. Аны жөн эле айтпастан далилдер менен айтып жатабыз. Маселен, жарандардын сөз эркиндигине укугунун чектелишин, Бишкек шаардык кеңешинин токтому менен эркин жыйналуу укугунун бузулушу, ошондон кийин эле жаштардын жыйынына катышкандарды, алар менен кошо укук коргоочулардын камалып, соттолуп атышы, административдик куугунтукка алынышын мисал катары айтып жатабыз» дейт «Кылым шамы» уюмунун лидери Азиза Абдырасулова.

Кеп кылып отурган «Хьюман Райтс Уотч» уюмунун баамында Кыргызстандын демократиядан артка чегинүүсүнө Конституцияны кабыл алууда референдумдун бир топ мыйзам бузуулар менен өткөндүгү, оппозициялык, өкмөттүк эмес уюмдардын өкүлдөрүн куугунтуктоолор себеп болгон. Президент администрациясынын юридикалык бөлүмүнүн башчысы Бектур Зулпуев «Хьюман Райтс Уотчтун» баяндамасы кош стандарттуу саясат болуп жатат. Башка мамлекеттерге мамиле башкача. Ал жакта бомба таштап, талкалап атышат, ага унчукпайт, а бизге тийише берет» деп эл аралык уюмдун бүтүмүн четке кагып камырабайт.

«Эркиндик» партиясынын лидери Топчубек Тургуналиев «адилеттүүлүктү каалаган, аны ыйык туткан адам «Хьюман Райтс Уотчтун» баасынан терс бурулуп кете албайт, кабыл алышыбыз керек. Себеби Кыргызстандын чоң саясатынын жалпы багыты ошондой болуп кетти. Ошол эле референдум менен парламенттик шайлоодон көрүндү. Шайлоону булар теңирден-тескери өткөрдү», деп агынан жарылды.

Мындай ала-була ойлорду угуп отуруп суроо туулат. Адам укуктарына байланышкан абал Кыргызстанда мындан ары кандай болушу мүмкүн? Бир топ бейөкмөт уюмдардын пикиринде азыр коом унчукпай, эч кандай кыймылдабаса, чындыкты айтпаса адамдын укугу 3-4 жылда такыр тебелениши мүмкүн. Азыр өкмөттүк эмес уюмду болобу, ошол эле милиция, прокуратура, сот болобу, бардык жактан адам укугун коргоо боюнча көңүл бурбаса, бул жагдай коркунуч туудурат.

Кечээ жакында Кыргызстандагы бир катар бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү менен ички иштер министри Молдомуса Конгантиев жолугушту. Ага ОБСЕнин Бишкектеги өкүлчүлүгүнүн жетекчиси Маркус Мюллер да катышып, ийри отуруп, түз кеңешкен кеп болгонун уктук. Чырылдаган бейөкмөт уюмдар адам укугу боюнча Адилет министри Марат Кайыпов менен арай көз, чарай көз отуруп болгон көйгөйдүн баарын ортого салышты. Айтылуу укукчу Азиза Абдрасулова жолугушуулар бийликтен адам укуктарын коргоону жакшыртууга өбөлгө түзөт деген үмүттү пайда кылганын айтат.

Өткөн жылы Бишкек шаар кеңешинин нааразылык акцияларды атайын бөлүнгөн жерлерде гана өткөрүү жөнүндөгү токтому адам укуктарын одоно бузуу катары фактысы катары талкууланууда. Тилекке каршы, бейөкмөт уюмдардын шаар токтому Конституцияга каршы келерин айтып, сотко кайрылгандары суу кечпей келет. Ошондуктан күйүккөн «энпочулар» “Митинг, пикет жана жөө жүрүштөрдү өткөрүү” жөнүндөгү мыйзам долбоорун иштеп чыгууну көтөрүштү эле, бийликтегилер да колдоп жатканы угулат.

Адам укугу бузулуп жатканын адилет, ички иштер министри да түшүнүп турат. Ошондуктан, жарандык коомдун өкүлдөрү жана укук коргоочулар биргелешип

иштешибиз керек, өзүбүздүн сунуштарды киргизишибиз керек,- деп безилдейт Азиза айым.

Адам укуктары боюнча президент алдындагы комиссиянын төрагасы Турсунбек Акундун Адилет, Ички иштер министрликтери менен укук коргоочу бейөкмөт уюмдардын ортосундагы кызматташуу аракети бара-бара коомдо адам укуктарын коргоонун жакшырышына жакшы өбөлгө түзөт дегенин эске алсак, аксаганды айыктырууга, ала калган жерлерди тегиздөөгө азыркы бийликтин ниети бардай туюлат.

2008-жыл, февраль, «Заман Кыргызстан».

КЫРГЫЗСТАНДА БИР ПАРТИЯНЫН БИЙЛИГИ ОРНОП ЖАТАБЫ?

Жаңырган Жогорку Кеңештеги «Ак жол» саясий партиясынын үстөмдүк кылышы коомчулукта карама-каршы, кырдуу бычак пикирлердин күч алышына шарт түзүүдө. «Атамекен» партиясынын лидерлери АКШ президенти Буштун чайын ичип, океандын ары жагында «атамекенчилер» өкүлчүлүктөрүн ачып жатканы да көп ойлорду жибин чубап жатат.

Партиялык тизме менен келген Жогорку Кеңеште «Акжол» партиясынын саясий салмагына башка саясий күчтөрдүн теңелиши оңой болбой калды окшойт. Өткөн жумада «Акжол» партиясы көрсөткөн Светлана Сыдыкова Конституциялык соттун төрайымдыгына, Турсунбек Акун Акыйкатчылык ээрге отурганы, Борбордук шайлоо комиссиясына тандалган 6 мүчөсү тең «акжолчулар» болгону башкалардын куйкасын куруштурууда. «Парламентте “Ак жол”, өкмөттө “Ак жол”, БШКда “Ак жол”, сот системасында дагы “Ак жол”. Эми кичине мындай калыстык болуш үчүн башка партиялардан дагы болуш керек да. Мен Социал-демократтар партиясы менен Коммунисттер партиясын айткан жокмун. Бүгүнкү күндө шайлоого катышып, же шайлоого катыша албай калган, же катышып, өтпөй калган көп партиялар бар, алардын кызыкчылыгын ким коргойт?» деп безилдейт Социал-демократтар фракциясынан депутат Иса Өмүркулов.

Ошол эле учурда «акжолчулар» оппозициянын «оозун Ошту каратууга» аракети күч. ЖКнын Конституциялык мыйзамдуулук комитетинин төрагасы, «акжолчу» депутат Зайнидин Курманов СДП менен Коммунисттер фракцияларды сындагандан башка колунан эч нерсе келбеген бечаралар катары санап, «Ата мекен», «Замандаш» өңдүү оппозициячыл партиялардын талапкерлеринин БШКга кирбей калышы документтердин туура эмес толтуруп бергендиги менен түшүндүрүп кутулду.

Жогорку Кеңештин мурдагы чакырылышынын депутаты болуп чындыкты талашып жүргөн, азыркы парламенттин төрага орун басары Кубаныбек Исабеков «эми биз “Ак жол” партиясынын солдаттарыбыз. Президент сунуштап жаткандан кийин колдошубуз керек» деп алакан жаят.

“Ак жол” партиясын түзүп жатканда максаты ошол болчу. Эми аны бардыгыбыз көрдүк. Партия эки айдын ичинде шашылыш түрдө түзүлүп, шайлоого катышып, жеңип алганы дүйнөлүк практикада болгон эмес. КМШда, Казакстан, Орусияда мурдарак түзүлүп, элге таанылып калган партиялар жеңишке жеткен. Аларда деле административдик ресурс колдонулганы менен кичине жымсалдуурак жасалган болчу. Бизде болсо, эч кандай тартынбастан эле ачык жасалды. Экинчиден, “Ак жол” партия эмнеге түзүлдү? Бул жаңы Конституцияга ылайык түзүлдү дагы, ошол партия аркылуу парламентте көпчүлүктү алып, анан парламент дагы бийликтин карамагына өтү. Ошон үчүн бийлик үч бутактан

турбай эле, бийлик бир эле Акүйдүн карамагында болуп калды,- дейт саясат таануучу Орозбек Молдалиев.

Саясат серепчилеринин баамында Коммунисттер менен Социал-демократтар мындан ары деле парламентте эч кандай таасир көрсөтө албайт, себеби алар азчылык. Бийликте оппозиция бар деген шылтоо менен кошуп коюшкан. «Ак жол» партиясы аркылуу бийликтин бардык бутактарын бир кол менен башкарууга жасалган аракеттин арты жакшы болбой тургандыгын эскертишүүдө. Убагында Бакиев бийлигинин коопсуздук кеңешинин катчысы болуп жүргөн, генерал Мирослав Ниязовдун белгилегенине караганда, бардык башкаруу институттарын бир партия аркылуу бир колго топтоп алган азыркы бийлик автократиялык жолго баратат. Биз коммунисттик режимдеги учурга баратабыз. Анткени эч ким, эч нерсе деп сүйлөй албайт. Сүйлөсө дагы андан эч жыйынтык чыкпай калды, деп колун жайгандар мындан көп.

Айрым талдоочулар парламентти ээлеп турган «Ак жолдун» акыркы аракеттеринен, анын ичинде, БШК мүчөлөрүн шайлоодон, Конституциялык Соттун төрайымдыгына талапкерди тандоодон келерки президенттик шайлоого камылгалар көрүлүп жаткандыгын айтышууда. Мисалы, кечээ жакында Бишкек мэри Данияр Үсөновдун 7 миңден ашык ишкерлерге жакырларга жардам берүү ирээтинде 20 миңдей кишиге ай сайын жардам көрсөтүү талабы президенттик шайлоого көрүлгөн камылганын башталышы деп сыпатташкандар бар.

«Ата Мекен» партиясынын лидерлери АКШга жасаган сапарынын натыйжасында Вашингтон, Вирджиния штаттарында жана Нью-Йорк, Филадельфия шаарларында партиянын өкүлчүлүктөрү ача тургандыгын жарыя кылды. Аттары аталбаса да Америкада жашап жаткан кыргызстандык атуулдардын бир тобу «Атамекенди» колдоо ойлорун билдиришкен. Жакынкы убактарда «Атамекен» Түштүк-чыгыш Азия менен Батыш Европа өлкөлөрүндө да ушундай өкүлчүлүктөрдү ачууну болжолдоодо. Мындан сырткары келишпес оппозициячылар менен АКШнын мамлекеттик департамент башчысынын орун басары Р. Баучер мырза жана бир нече конгрессмен, сенаторлор жолугушканда Кыргызстандагы демократияны өнүктүрүүгө жардам берүүгө ниети бар экенин айтышкан. Кыргызстандагы референдум, парламенттик шайлоонун өтүшү, анын натыйжалары боюнча «Атамекен» менен АКШнын ою опокшош – элдин добушу бурмаланды, укугу бузулду, демократиядан артка чегинди, дешет.

Ал эми парламент спикери Адахан Мадумаров «Жогорку Кеңештеги үч партиянын өкүлчүлүгү – Кыргызстан элинин бүгүнкү накта, реалдуу күзгүсү» деп эсептейт. Ошол эле учурда жаңы төрөлүп жаткан, коомдун күзгүсү болоюн деген Коомдук парламент да мамлекеттеги өйдө-ылдый маселелерге өз оюн ачык айтып турууга киришти. Оппозициялык күчтөр эми ушундай жолду тандап алышты. Кыскасы, Кыргызстанга жаздын келиши менен өлкөдө жаңы саясий толкундар башталып, сырткы факторлор күчөй тургандай ой калтырат.

2007-жыл, март. «Заман Кыргызстан».

ПАРТИЯЛЫК ПАРЛАМЕНТ -100 КҮН: КАНДАЙ ИШТЕДИ?

Жаңы заманы келгени баланчанын жүз күнү, түкүнчөнүн бир жылы деген түшүнүктөр пайда болду. Негизгиси баштар кадамга же бүткөн ишке байкоо салып, баа берип койууга жакшы учур экен. Ошентип «өлбөгөн жанга жаз келип», арт жагында карасаң жаңы парламент 100 күн жашап койуптур. Партиялык

парламентти кыргыз коомчулугу кандай кабыл алды, ал кандай иштеди, деген суроолор бар.

100 күндөн аша өмүр кечирген Жогорку Кеңештин төрагасы Адахан Мадумаров журналисттерди чогултуп алып, парламент эмне иш кылганын айтып берди. Парламент жүз күндө 100дөн ашуун мыйзам, токтомдор кабыл алыптыр. Спикер партиялык парламентте экономикалык жана социалдык багыттагы бир катар маанилүү мыйзам долбоорлору кезек күтүп жатканын саймедиреди. Мындан сырткары суу сактагычтар боюнча жаңы мыйзам долбоору даярдалып жатканын мактануу менен белгиледи. Төраганын сөзүнө ынансак баары жайында, Жогорку Кеңеш күжүлдөп эле иштеп жатат. Бирок, кыргыз коомунда жаңы келген депутаттык корпуска ичи чыкпай, чийки май жегенсип жүргөндөр да огеле көп.

- Партиялык тизме менен парламентти түзүү, албетте, абдан прогрессивдүү жол. Себеби Кыргызстандын тарыхында мындай кадам биринчи жолу жасалып, парламент мүчөлөрү 100 пайыз партиянын тизмеси менен өттү. Экинчи жагынан алганда, парламенттеги 71 орунду бийлик тарабынан түзүлгөн “Ак жол” партиясынын мүчөлөрү ээлеп калганы коомчулуктун көпчүлүгүнө анчалык жакпаганын байкоого болот,- дейт саясий серепчи Кубан Абдымен.

Нааразы тараптардын пикирлерин жалпылап айтсак, парламентте демократиялык принциптер сакталбай, бир партиянын үстөмдүгү орноп жатат. Конституциялык соттун төрайымы, Акыйкатчы, Борбордук шайлоо комиссиясынын мүчөлөрү жалаң эле «Акжолдон» көргөзүлгөнү башка партиялардын үнүн биротоло өчүрүү аракети катары кабыл алынды. Парламент чү дегенде эле ушул жерден абройуна шек келтирип алгандай болду. Мындай нааразылыктар парламенттен «устукан» албай калган партияларда күн өткөн сайын көбөйгөнүн байкоого болот. Эгер коомдогу мындай карама-каршылыктар дагы күчөсө элдин арасындагы абал курчуп кетиши мүмкүн деген чочулоолор бар.

Биздин баамыбызда кыргыз коомчулугунун басымдуу бөлүгү азыркыдай партиялык тизме менен шайланган парламент зарыл эсептешет. Тилекке каршы, кыргыз реалдулугунда андай жакшы ой, тилек демократиялык принципте орундалбады. Партиялардын шайлоосу бийликтин күчү менен эмес, элдин эрки менен өтсө, татыктуу иштей ала турган саясий ишмерлер, тажрыйбалуу саясий топтор келмек деген пикирлер көп. Азыркы парламенттен кокусунан келген депутаттар басымдуулук кылат. Ошондуктан жаңы парламент азыркы бийликтин айткан-дегенинен чыга албай, бийлик партиясынын кызыкчылыгын коргоодон өйдө көтөрүлө албаган накта «чөнтөк парламент» делип сынга алынууда. Спикер Мадумаровдун иш башында эле «баарыбыз бир үй-бүлөнүн балдарындай бекем тартипте иштешибиз керек» деген сөзү «чөнтөк парламентке» аракет катары баалап чыгышкан.

Жаңы апрламенттин 100 күнү жөнүндө кеп кылганда Казакстан менен талашка түшкөн 4 пансионат, кыргыз-казак чекарасы, «Кумтөр» боюнча келишим жана энергетика маселеси эсте кала турган болду. Парламенттин мындан кийинки кадыр-баркы, аброю да ушул маселелердин чечилишине жараша болчудай.

Жогорку Кеңеш төрагасы А.Мадумаров суу, энергетика, кыргыз-казак чек ара маселелери Кыргызстандын кызыкчылыгы үчүн, эл каалагандай чечилет, азыркы парламент ошон үчүн тер төгүп иштеп жатат, деп ынандырууга аракет жасап келет.

- Токтогулдагы, Кемпирабаттагы, мунабу Кировдогу, Ортотокойдогу, Папандагы суу сактагычтардан Кыргызстан бир тыйын пайда таап жатабы? Жок! Ошолордун бүт бардык күнүн, гүлүн, рахатын кошуналар көрүп жатышат. Бир тыйын коротушкан жок. А биз аларды кармаш үчүн эчен-эчен акчаларды сарптап жатабыз, деп Кыргызстанга күйүп жатканын жашырбады Мадумаров мырза.

Спикер мырза өкмөт сунуш кылган “Кумтөр” алтын кени боюнча Кыргызстандын кызыкчылыгын 100 пайыз коргой турган чечимге келебиз деген убадасын берди. “Акжолчу» депутат, вице-спикер Кубанычбек Исабеков өкмөттүн 2003-жылдагы токтомун жокко чыгаруу өтүнүчү менен сотуна кайрылганын какшап келат. Эгер партиялаштары «Кумтөр» долбоору боюнча анын позициясын колдобосо депутаттык мандатынан баш тартууга даяр экендигин айткан. Ага ишеним артып келатсаң алтын кендин айланасындагы «Чубактын кунундай чубалган» талаштын улантылып келатышын ЖКнын мурдагы депутаты Арслан Малиев саясий оюн катар гана эсептейт.

Азыркы парламенттин мурдагылардан айырмасы оппозициялык маанайдын аздыгы, алсыздыгы. Ушундан улам көпчүлүк орунду ээлеп отурган «Акжол» партиясынын гана «ташы өйдө кулап», коммунисттер менен социал-демократтардын «ити суу кечпей» байкуш болуп отурган кербези.

Бир мисал, өткөн жумада энергетика ишканаларынын кайтарымсыз деп саналган 1 млрд. 400 миллион сомдон ашык карызын жоюуну караган мыйзам долбооруна коммунисттер жана социал-демократтар фракциялары чыркырап, мыйзам долбоору караламан элдин кызыкчылыгына төп келбейт деп негиздешкенин уккан киши болгон жок. Мыйзам долбоору «Акжолдун» колдоосу менен өттү. Демек мындан ары да парламентте оппозициялык позициялар колдоо таба албайт десек болот. Ошондон улам ЖК төрагасы А.Мадумаров Кыргызстанда оппозиция жок, жөн эле бийлик оппоненттери гана бар, «Коомдук парламент» же «Акыйкаттык үчүн» кыймылдарын мыйзамсыз түзүлгөн уюмдар деп эсептейт.

Оппозиция демекчи, алар парламент шайлоосу толгон-токой мыйзам бузуулар менен өткөнүн, Борбордук шайлоо комиссиясы жалпы элдик добуш берүүнүн жыйынтыгын алигиче жарыялабай келатканына нааразычылыгын айтып эле келатат. Расмий бийликтин бир да бутагы, мыйзам сактоонун ана башында турган Жогорку Кеңеш да «бээ көрдүңбү, жок, төө көрдүңбү жок», таризинде үн катпайт. Акыры жооп берейин деди окшойт, ЖКнын төрагасы А.Мадумаров Борбордук шайлоо комиссиясы бийлик бутактарына көз карандысыз комиссия, анын иш тууралуу эч ким, эч кандай пикир айта албастыгын айтып, коомчулукту дагы бир жолу таң калтырды. Демократиясы бар өлкөлөрдүн өкүлдөрү спикердин бул сөзүнөн кийин «ооздору Ошту карап турган» чагы.

2008-жыл, апрель. «Заман Кыргызстан».

Колдонулган адабияттар

1. Девид Рэндалл, «Универсалдуу журналист», которгон: Ж. Сапаров, Жалал-Абад-2005.
2. «Стандарты международной журналистики», Бишкек-2002, Институт по освещению войны и мира.
3. Ворошилова В.В. «Журналистика», Санкт-Петербург, 1999.
4. Николай Волков, «Курс макетирования и верстки», www.bookz.ru/authors/volkov-nikolai.
5. Тим Харроуэр, «Настольная книга газетного дизайнера», www.booksgid.com/graphic_design
6. Гулнара Ибраева, «Журналистика и языки»: восприятие и функции русско и кыргызскоязычных СМИ в Кыргызстане», Бишкек-2002.